szombat
2003. május
•
A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.
•
Szerkesztőbizottság:
Dési János
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor (főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila
•
A megjelenést támogatja:

Nemzeti Kulturális Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány
•
A héber és jiddis szavak átírása a szerzők felfogását tükrözi.
•
Terjeszti a HÍRKER Rt., NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő Kereskedelmi Kft és a Sziget Rehabilitációs Kisszövetkezet
Izraeli képviselet:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121
•
A kéziratok szerkesztése lezárult: 2003. április 17-én.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház, 234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16–17 óráig.

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az OTP 11709002-20066703 „Szombat" számú alszámlán.
Lapengedély száma: III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Sivó Imre vezérigazgató
Internet:
www.szikralapnyomda.hu
E-mail: szikra.kervigh@szikralapnyomda.hu

TARTALOM

HAZAI DOLGAINK

2 Olvasóink írják
3 EUfória
4 Szaddam bukása és Izrael *(Gadó János)*
5 Hitközségi választások
8 „Nem kell megijedni, nem kerül semmibe..." – Tudósítás az ortodoxia közgyűléséről *(Cs. M.)*
9 A Mazsök háza táján – Ingatlanügyek *(Cs. M.)*
14 „...igéje által lett minden" – Alefbész happening II. *(Csáki Márton)*

ESZTERTÁSKA

11 A Bet Debora Budapesten *(Pető Andrea)*
12 Újraélem az életem – Részlet Kemény Edit önéletírásából *(Pécsi Katalin)*
12 Kemény Edit: Kemény évek (részletek a memoárból)
13 Nőnap a Mazsikében *(Rick Zsófi)*

IZRAEL

15 „Bármit magyarázunk, nem hiszik el..." – Margit Patrícia interjúja Tomi Lapiddal

SZELLEM

17 Franz Rosenzweig: A Megváltás csillaga (részlet)

KULTÚRA

20 Henry Kreisel: Haszid dal
24 Haraszti Miklós: Erec Izrael – Made in Hungary
25 Heller Ágnes: Egy igaz filmről – Jancsó Miklós – Hernádi Gyula – Grunwalsky Ferenc: Kelj fel, komám, ne aludjál!
27 Helyettük – Konrád György: Elutazás és hazatérés *(Vári György)*
29 Egy magyar zsidó író számvetése *(Koltai Nelli)*

Summary

At a recent referendum, the population of Hungary expressed their wish to join the European Union. Our editorial comment suggests, that the EU will almost certainly protect us from traditional anti-Semitism of the political extreme right, but instead we will need to face a modern, "politically correct" anti-Jewish attitude: anti-Zionism.

The "Palestinian case" will be the one that all the "losers" of the war in Iraq will use for trying to show that they still have influence, their word in the international field. This way, in the long run, Israel may gain from the fall of the bloody dictatorship in Baghdad, yet in the immediate future the country will have to face a lot of tensions, claims **János Gadó** in his assessment of the situation.

The Budapest Jewish Community and the Federation of Hungarian Jewish Communities have held their elections. **Gusztáv Zoltai** director (CEO) of both organizations was re-elected without the delegation of any other candidates. Since Zoltai has a powerful influence upon finance, administration and information, his re-election is a guarantee that no significant changes will take place in the organizations officially representing Hungarian Jews. The organization of orthodox Jews has also held it's assembly. The Hungarian Jewish orthodox community is characterized by the unique feature, that it remained intact after 1989. Finance and administration have been under the authoritarian management of **Hermann Fixler** for 25 years.

Our women's section, *Esther's Bag* tells us about *Bet Debora*, a Jewish feminist society in Berlin, whose members have visited Budapest recently. The society has organized two conferences so far on, among other things, on the role of women in religion, and on creating their own liturgy, as well as on the myth of the Jewish family, about the marriage of homosexuals and about the Jewish identity of women born into mixed marriages. In the second half of the Esther's Bag, a 78-year-old woman shares her memories of 1944 with us. *"Why is it interesting and important to us readers, after so many historical works, testimonies and novels published, to now hear Ms Edit's story as well? It is because today we know: there is no such thing as the one and only Holocaust narrative"* – claim the editors of the section.

One of Szombat's colleagues, **Patrícia Margit**, interviewed **Tommy Lapid**, leader of the *Shinui* party, now member of the governing coalition in Israel. Among other things Mr Lapid said: *"Two years ago I was delegated to the Middle –East conference of the Council of Europe. I was exposed to 4 days of commotion: all the European representatives were attacking us without inhibition. During the whole debate I witnessed only four comments in support of Israel: two of these were made by Hungarians,* ***János Bársony*** *from the socialist party (MSZP) and* ***Mátyás Eörsi*** *from the free democrats (SZDSZ), a third one by a Christian German, the fourth comment came from a French Jew whose name rather symbolically was Dreyfus."*

We publish a section (translated by **Dániel Bíró**) from **Franz Rosenweig**'s yet to be translated book *"The Star of Redemption"*.

An exhibition has been opened in the Jewish Museum in Budapest about the history of Israel. In his opening speech **Miklós Haraszti** stressed the similarity between the ideas of the founders of the state of Israel and those of the leaders of Hungarian freedom fights.

Ágnes Heller analyses **Miklós Jancsó**'s new film from the perspective of being an ironic confrontation with the Holocaust and with the communist dictatorship.

Nelli Koltai publishes an analytical overview of a book of essays (*The Invisible Voice*) related to Jews, written in the past decade by 70 year old **György Konrád**. The key point of this author's recently published autobiographical novel *"Departure and Returning Home"* is the period between 1944 and 1945. The book was reviewed by **György Vári**.

Olvasóink írják

„Megdöbbenve olvastam"

Megdöbbenve olvastam a Szombatban Sebes Gábor megnyilvánulásait. Mielőtt még valamivel megvádolna, közlöm, hogy soha semmilyen pártnak a tagja nem voltam és nem vagyok. Édesanyám mindig az igazmondásra tanított. Sebes Gábor akkor miért nem emelte fel a szavát a Hitközség ellen, amikor a Mazsök titkáraként jó fizetésért és prémiumért dolgozott. Most, hogy elkerült onnan, mindenféle mocskot szór a zsidóságra. Az Orbán-kormányt dicsőíti, azt a kormányt, amely megalázta zsidó hittestvéreinket 30 ezer forinttal az élet elvesztéséért. Az Orbán-kormány lemutyizott a MIÉP-pel, amit a Nap Tv-ben Csurka is elismert. Az auschwitzi kiállítást azért nem hozták létre, mert neves történészek – de nem Schmidt Máriára gondolok – emlékgyalázónak ítélték meg azt, amit az Orbán-kormány létre akart hozni. Sebes Gábor megnyilvánulása inkorrekt és felháborító. Nem vagyok a Mazsihisz pártfogója, csak akkor, amikor tele csúsztatásokkal vádolnak meg valakiket, akkor, amikor már nem ott dolgozik és nem az ő kenyerüket eszi. Sebesnek volt négy éve arra, hogy a Szombatban leírtakat tudassa a nyilvánossággal.

Gonda Istvánné
Budapest

*

Eszem ágában sincs bármivel megvádolnom régi kedves ismerősömet, Gonda Istvánnét, de ellent kell neki mondanom. Senkire semmiféle mocskot nem szórtam, csak a Mazsihisz vezetését bíráltam tényszerű érveléssel. A Mazsihisz vezetése pedig nem egyenlő a zsidósággal.

Gondáné kétszer is utal arra, hogy amikor a Mazsihisz kenyerét ettem, bezzeg akkor nem szóltam. A Mazsihisztől soha nem kaptam fizetést. A Mazsök titkáraként kapott fizetésemnek – amelyért megdolgoztam – semmi köze az általam leírt tényekhez. A Mazsihisz vezetésével annak idején tudattam a véleményemet. Nem újdonság nekik, hogy mit gondolok.

Nem dicsőítettem az Orbán-kormányt, ellenkezőleg, a magyar zsidóságnak tett gesztusaik felsorolása mellett bíráltam is ostobaságaikat.

A megölt rokonokért kapott megalázó 30 ezer forintról: a Horn–Kuncze-kormány határozta meg az 1998-as költségvetésben a kárpótlásra szánt összeg nagyságát. Fizetni viszont egy fillért sem fizetett! Az méltányos volt?! Az Orbán-kormány elkövette azt a hibát, hogy nem vizsgálta felül az összeget a jelentkező jogosultak magas létszáma miatt, de legalább fizetett.

A MIÉP-pel való „mutyizásról": a Horn–Kuncze-kormány alatt megerősödött MIÉP az Orbán-kormány alatt eljelentéktelenedett. Gondánét Csurka zavarja, pedig amikor a magyar kémelhárítás a zsidógyűlölő, tömeggyilkos terrorista Carlost és bandáját bújtatta Magyarországon, akkor Medgyessy volt a kémelhárítás munkatársa, és nem Csurka. Fegyvert sem ő fogott az antiszemita és anticionista megszálló hatalom és helytartóik szolgálatában, hanem Horn Gyula (na meg az újra megválasztott hitközségi vezetők egyikemásika). A tevőleges baloldali antiszemitizmus nem bűn, csak a MIÉP verbális agressziója?

Senki nem állíthatja, hogy az Orbán-kormány „emlékgyalázó" auschwitzi kiállítást akart létrehozni, mert senki nem tudhatja, hogy ha a történészek bírálatát a Mazsihisz korrekt módon megküldte volna a kiállítás tervezőinek, mennyit fogadtak volna meg belőle. A Mazsihisz nem tett semmit sem addig, sem azután azért, hogy Auschwitzban méltó módon megemlékezzenek a magyar áldozatokról! Ehhez mit szólnak a „neves történészek"?

A magyar zsidóság képviselete nem lehet „jobboldali" vagy „baloldali". Mindenekelőtt zsidónak kellene lennie, és az egymást váltó kormányokat egyedül ebből a szemszögből kellene megítélnie.

Sebes Gábor

Tanulni-tanulni-tanulni a „Budapest Kollel"-ban

A „Budapest Kollel" szeretettel várja mindazokat, akik érdeklődnek a hagyományos zsidó irodalom iránt. Kezdőknek és haladóknak kínálunk a Kazinczy utca ódon falai közt lehetőséget a rabbinikus irodalom: a Szentírás, a Talmud, a Misna, valamint a halacha tanulmányozására, kezdő és haladó szinten.

Naponta 9–13 óráig illetve délután 16 órától este 19.30-ig várunk mindenkit a Kazinczy u. 27–29. alatt, a 2. emeleten (a Hanna étterem fölött).

Információk:
Paskesz Zeev: 06/20/355-2285
Rónai Ansel: 06/70/311-0550
Hecker Joel: 06/20/546-3258

MEGHÍVÓ

A JOINT Magyarországi Irodája és a Zsidó Adományszervezők Társasága szeretettel meghívja az összes magyarországi zsidó közösséget, azok képviselőit, hogy beszélgessünk a magyarországi civil stratégiáról valamint az Európai Unió és a civil szervezetek kapcsolatáról.

HELYSZÍN ÉS IDŐPONT:
Bálint Ház, 2003. május 28-án, szerda, 15.30

PROGRAM:
DR. BÓDI GYÖRGY, *Főosztályvezető (MeH Kormányzati Informatikai és Társadalmi Kapcsolatok Hivatala)*:
A civil stratégia és a Nemzeti Alapprogram törvénytervezete

SASVÁRI NÓRA, *Koordinációs Referens (MeH KITKH, Civil Kapcsolatok Főosztálya)*: A civil szervezetek lehetőségei az Európai Unióban

Csak akkor tudjuk igénybe venni a forrásokat, ha ismerjük azokat! Jöjjenek, hasznosítsák ezeket az ismereteket! Kérdezzenek!

Jelentkezni a JOINT Magyarországi Irodájában Szendrő Zsuzsánál lehet, csekket és jelentkezési lapokat is itt kaphatnak.
Részvételi díj: 2000 Ft / fő. Jelentkezési határidő: 2003. május 20.



Fény...

EUfória



...és árnyoldal

A népszavazás előtt feltünedezett EU-ellenes nyalókák egyikén-másikán ötágú helyett hatágú csillag ékeskedett az EU címerében. Az üzenet világos: az egységes Európa zsidó találmány, az igennel szavazók valójában a zsidók érdekeit szolgálják. Ebből kétségtelenül igaz annyi, hogy a Magyarországon élő zsidóknak érdeke a csatlakozás. Az új Európa kihívásainak valószínűleg sokan nem tudnak majd megfelelni, s információk, kapcsolatok, tudás híján a perifériára szorulnak. A par excellence kozmopolita zsidók azonban minden bizonnyal a nyerők között lesznek, ha megszűnnek a határok, és Lisszabontól Tallinnig, Stockholmtól Rómáig bárhol lehet majd tanulni, munkát vállalni, üzletet kötni. Kulturális és kapcsolati tőkéjük birtokában túlnyomó részük bízvást örülhet a megnyíló új lehetőségeknek – az új közegben úgy mozognak majd, mint hal a vízben. A határokon átnyúló zsidó szolidaritás elébe nem emel többé gátakat a nemzeti és/vagy szocialista ideológia, felhánytorgatván a politikai hűség hiányát. És korántsem utolsósorban: a határok megszűnésével, az európai jogrend kiterjedésével a zsidók védelmet remélhetnek a hagyományos zsidógyűlölet fegyvereivel operáló **Csurka**-féle antiszemitákkal szemben. Európában ma teljesen szalonképtelen az a fajta antijudaizmus és antiszemitizmus, amelyek a magyar (szélső)jobboldali sajtó lapjairól harsognak. Európában ma kemény választóvonalat húznak mérsékelt és szélsőséges jobboldal között. A csatlakozás megvéd a Csurkák és **Lovas**ok ellenében, míg a kimaradás épp az ő ordas eszméiknek adna legitimációt.

Ennyit a csatlakozás pozitív hozadékáról. A rossz hír az, hogy mindez csak feltételesen igaz. Európa ma nem tűri az antiszemitizmust, míg az anticionizmus előtt szélesre tárja a kapukat. A zsidók egyenrangú polgártársak, Izrael azonban a mai európai sajtóban gyakran olyan pária, mint hajdan a zsidók voltak az antiszemita sajtóban. A gyermekgyilkos zsidó rémmeséjét ma minden művelt európai megvetéssel utasítja el, míg a gyermekgyilkos izraeli katona nem kevésbé rémes fikcióját naponta szállítják a nézőknek a nagy tévéállomások. Az egységes Európa zászlóshajója, Franciaország példát mutat: mértékadó politikusai megalkuvást nem ismerően távol tartják magukat a **Le Pen** képében megjelenő szélsőjobbtól – miközben a szélsőjobb ellen tüntetők keblükre ölelik a palesztin zászlókat lengető, Izrael létét megkérdőjelező szélsőbalt.

A magyarországi zsidó közvélemény (ha van ilyen egyáltalán) látóterét betölti a Csurka-féle antiszemitizmus, amely ellen Európa biztos menedéknek tűnik. E téren maradéktalanul átveszi a hazai baloldal kritikátlan EUfóriáját, hisz ez a baloldal valóban megbízható szövetségese a szélsőjobb elleni küzdelemben. A magyar zsidók tudatáig még nem jutott el, hogy Nyugat-Európában már az új antiszemitizmus burjánzik, amely a zsidót mint egyént befogadja, a zsidók kollektív jogait – jogát a saját államhoz – viszont megkérdőjelezi; térdet s fejet hajt a holokauszt áldozatai előtt – majd megvádolja a zsidó államot, hogy új holokausztot követ el a palesztinok ellen. Franciaország itt is példát mutat: néhány éve még a média kedvencei voltak azok a zsidó írók, filozófusok, akiket ma már korántsem látnak olyan szívesen – mivel az új intifáda kitörése után Izrael mellett mertek szót emelni.

Fel hát az egységes Európába! A régi világba már nincs visszaút, s a szép új világ kapujában még vár ránk néhány év illúzió. Csak reménykedhetünk, hogy a kapun belül nekünk, magyar zsidóknak nem lesz osztályrészünk olyan csalódás, mint egykor magyarságban, polgári egyenlőségben, liberalizmusban, majd szocializmusban vakon hívő eleinknek.

Szaddám bukása és Izrael

Aki az európai mainstream sajtót és az európai zsidó sajtót egyaránt olvassa, annak világos, hogy – amikor Izraelről van szó – a kétféle közegben két teljesen eltérő nézetrendszer uralkodik. Az európai közfelfogás szerint Izrael nem ismeri el a palesztinok önrendelkezési jogát, amire a palesztinok terrorral válaszolnak. Nagyrészt – úgymond – ez a konfliktus az oka a Közel-Kelet súlyos gondjainak. Amint **Jack Straw** brit külügyminiszter fogalmazott április 10-én, francia kollégájával közösen tartott sajtóértekezletén: a háború befejezése után az izraeli–palesztin konfliktussal kell foglalkozni, mivel az a feszültségek valódi oka.

A zsidó közösségben uralkodó közvélekedés szerint viszont Izrael már mindent megtett a béke érdekében, önálló államot ajánlott a palesztinoknak, amire Arafat terrorral válaszolt. E felfogás szerint az arab világ és Európa nem a palesztinokat valóban megillető jogokért harcol, hanem ürügyként használja a konfliktust, hogy Izraelt minden lehetséges alkalommal elmarasztalja, vagyis: bűnbakként használja a zsidó államot.

E sorok írója egyértelműen az utóbbi felfogást osztja. Nehéz ugyanis másként megmagyarázni, miért épp a palesztinok sérelmei háborítják föl annyira a fél világot, amikor a jogaiktól megfosztott, megtizedelt, szülőföldjükről elűzött népeknek se szeri, se száma. Az *új antiszemitizmus* jelenségét ismertető tanulmányok megfogalmazták a jelenség lényegét: míg a hagyományos antiszemitizmus a zsidók egyéni, polgári jogait vitatta el a nyugati társadalmakban, addig az új antiszemitizmus (sokan anticionizmusnak is nevezik) a zsidók kollektív jogait vitatja el a világ népei között. Az új antiszemitizmus működési logikáját így foglalta össze **Paul Berman** *„Terror and Liberalism"* című könyvében: az európaiak szemében „minden terrorakció az izraeliek bűnösségét tanúsította"; „a palesztin terror volt Izrael bűneinek mércéje".

Ha tehát arra keressük a választ, hogy **Szaddám** bukásának milyen hatása lesz Izraelre, a fenti irracionális mechanizmust is figyelembe kell vennünk. A kérdést racionálisan vizsgálva minden okunk megvan az örömre. Megbukott az egyik legbrutálisabb arab rezsim, Izrael ádáz ellensége, melynek führere az izraelieket mészárló öngyilkos palesztinok családját húszezer dollárral jutalmazta. Bukása intő jel a térség más agresszív (és keményen Izrael-ellenes) rezsimjeinek: ráfázhatnak, ha tömegpusztító fegyvereket gyártanak vagy akárcsak rejtegetnek. Irak jövőjéről ugyan még nem sokat tudhatunk, ám mégis némi esély mutatkozik arra, hogy egy arab ország demokratikus útra lépjen, ami előfeltétele annak, hogy Izrael létéről egyáltalán tudomást vegyen. Sokan a dominóeffektusban reménykednek: egy demokratikus, gazdaságilag prosperáló Irak példa lesz a többi, korrupt diktatúrában vergődő arab országnak is. A demokratikus kibontakozás talán új öntudatot ad az arab tömegeknek és az értelmiségnek, amelyek jelenlegi kilátástalan helyzetükből adódó frusztrációjukat mind Izraelen verik le.

Amerika nemzetközi súlya a győztes háborúval megnőtt, a háborút mindvégig ellenző európai középhatalmak (Németország, Franciaország), valamint Oroszország befolyása viszont csökkent. Izraeli szemmel nézve mindez egyértelműen pozitív fejlemény. Az európai nyilvánosságban ugyanis szalonképesnek számítanak a zsidó államot rasszistának, fasisztának nevező írások, karikatúrák, szónoklatok, amelyeknek – nem is mindig nagyon burkolt – üzenete szerint a zsidó állam erkölcsileg oly alacsony szinten áll, hogy nincs helye a népek családjában. (Az amerikai nyilvánosság sem mentes ezektől a hangoktól, ám ott az arányok mások, mértékadó amerikai politikusok körében pedig az ilyen vélemény elfogadhatatlan.)

Az, hogy Amerika túllépett az örökös tehetetlenségre kárhoztatott ENSZ keretein, jócskán meggyengítve ezzel a világszervezet befolyását, ugyancsak Izraelnek kedvez. Az ENSZ számtalan fórumán számtalan alkalommal ítélték el Izraelt (1973-ban a közgyűlés rasszizmusnak bélyegezte Izrael államalkotó ideológiáját, a cionizmust, mely határozat az 1980-as évek végéig érvényben maradt). Az ENSZ emberjogi bizottságának (ahová Izraelt soha nem engedték be) soros elnökéül tavaly Líbiát választotta a többség, melynek elnöke, a terrorizmust minden eszközzel támogató **Kadhafi** ezredes semmivel sem jobb a most megbuktatott iraki vezérnél. Az ENSZ 2001-es durbani konferenciáján a rasszizmus elleni harc ürügyén Izrael „politikai meglincselésével" foglalkoztak az iszlám országok küldöttei: egymás után intézték vad kirohanásaikat a zsidó állam ellen. Az amerikai és az izraeli küldöttség végül elhagyta a konferenciát, az európai országok delegátusainak viszont eszükbe sem jutott tiltakozni. Az ENSZ eljelentéktelenedése tehát izraeli szempontból nem különösebben sajnálatos jelenség.

Az iraki rezsim bukása és a nyomában fellépő világpolitikai változások így a zsidó állam számára egyértelműen kedvezőnek tűnnek. Ám ha szem előtt tartjuk a fentebb említett tényt – hogy ti. Izrael bűnbakként funkcionál a nemzetközi politikában –, akkor minden kedvező jelenségnek hamarosan megmutatkozik majd a negatív oldala is. Az iraki háború nyomán meggyengült államok, régiók, szervezetek Izraelen vesznek majd elégtételt. Az iraki rendezésből gazdaságilag és politikailag kiszorított európai országok – befolyásukat bizonyítandó – az izraeli–palesztin konfliktus megoldásában akarnak majd maguknak nagyobb szerepet. Mivel e szándékukra Izrael nem vevő, minden bizonnyal a palesztinok támogatásával igyekeznek majd befolyásra szert tenni.

Az arab világ – melynek tömegei szemében Szaddám az imperialista Amerikával szembeforduló hős volt – az iraki vereséget súlyos frusztrációként éli meg, és bűnbakként minden bizonnyal újfent Izraelt veszi elő. A mámoros bagdadi népünnepély napján, mikor Szaddám szobrának roncsait a tömegek szanaszét hurcolták a városban, a BBC-nek nyilatkozó egyik jordániai értelmiségi kijelentette: elsősorban nem azért haragszanak Amerikára, mert megdöntötte az iraki rezsimet, hisz az valóban szörnyű volt – hanem azért, mert Izraelnek szállít fegyvereket.

A „palesztin ügy" lesz az, amelynek újbóli napirendre tűzésével igyekszik majd bizonyítani magának az iraki háború minden „vesztese", hogy van még szava, befolyása a nemzetközi küzdőtéren. Izrael tehát hosszú távon nyerhet a véres bagdadi rezsim bukásával, rövid távon azonban megannyi feszültséggel kell majd szembenéznie.

Gadó János

Hitközségi választások

BZSH: Nincs változás

A Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) április 3-án tartotta tisztújító képviselő-testületi ülését, ahol sem az elnöki, sem az ügyvezetői poszton nem történt változás.

Az ülést és a szavazást **Szalai György,** a választási bizottság elnöke vezette, amely bizottságot egyébként nyílt szavazással választották meg a küldöttek. Ezzel kapcsolatban határozat született arról, hogy a választási bizottság tagjainak az esetleg fennálló összeférhetetlenségeiket harminc napon belül meg kell szüntetniük. A választás, egy órákig elhúzódó jogi vitát kivéve, minden kritikai észrevételtől mentes volt. Ebben talán annak is van némi szerepe, hogy **Olti Ferenc**et, aki az előző közgyűlésen lemondásra szólította fel **Zoltai Gusztáv**ot, a saját templomkörzetében nem választották meg küldöttnek, így sem a BZSH, sem a Mazsihisz közgyűlésein nem vehetett részt.

Elsőként az ügyvezető igazgató megválasztására került sor, titkos szavazással. Az egyedüli jelölt Zoltai Gusztáv volt, akit 66 igen és 6 nem szavazattal választottak újjá.

Streit Sándor szintén ellenjelölt nélkül indult az elnökségért, amit újabb négy évre sikerült is megszereznie. Megválasztása után kijelentette, hogy élni fog a bizalommal, s nem visszaélni, a nemmel szavazóknak pedig bebizonyítja, hogy el tudja végezni a vállalt feladatot. Beszédében felhívta a figyelmet a körzetek közti folyamatos kapcsolattartás, a mindenkori kormánnyal való együttműködés és a vidékkel ápolt jó viszony fontosságára. E pozíció „nagy kóved", és nem „one man show", mondta. Említést tett az előző négy év eredményeiről és a tervekről, köztük a Holocaust Múzeumról, a megemlékezésekről, az újpesti szakszociális otthonról, a sikeresen lezárult kárpótlásról, az ORZSE-ról, és a kórházról. Céljai között sürgős feladatként szerepel az antiszemitizmus elleni fellépés a törvény adta kereteken belül, a hitközségtől magukat távol tartók megszólítása, a zsidó nevelés fejlesztése, és az alapszabály hiányosságainak a pótlása, aminek időszerűségét jól mutatták az elöljárók megválasztásával kapcsolatos jogi aggályok is.

Érvényes vagy jogszerű? – ez a kérdés nem hagyta nyugodni a küldötteket, miután a választási bizottság kihirdette a legtöbb szavazatot szerzett elöljárók névsorát. Mindaddig nem is volt baj, míg valakinek fel nem tűnt, hogy csak hét embernek van meg a megválasztáshoz szükséges ötven százalék plusz egy szavazata. Egyesek azt mondták, hogy az egész procedúrát meg kell ismételni, mások úgy vélték, ha egyszer hivatalosan közölték az eredményt, akkor azon nem lehet változtatni. „Olyan ez, mint amikor a leosztás után döntjük el, milyen játékot játszunk" – érveltek. Tiltakozásul ketten is lemondtak jelöltségükről. A harmadik álláspont szerint csak négy – majd egy újabb számolási hiba felfedezése után már csak három – elnökségi helyről kell újra szavaztatni (előbb nyolc, majd hat személy közül), mivel ezekre nem jutott elegendő szavazat. Bár mindegyik elképzelés mellett sokan síkra szálltak, köztük jogászok is, végül a harmadik megoldás győzött. Az alapszabály vonatkozó rendelkezéseiben viszont senki sem volt egészen biztos. Felvetődött annak módosítása is, ezt viszont már előtte fel kellett volna venni a napirendi pontok közé. A végül megválasztott elöljáróság a következő tagokból áll: **Balog Tibor, Deutsch György, dr. Engländer Tibor, dr. Erdős Ádám, Friedmann Józsefné, dr. Goldberger Tamás, Heisler András, dr. Köves Péter, Lajtai Tamásné, László Miklós, Tordai Péter.** Utóbbi esetében meglepetést keltett, hogy Mazsihisz-elnöki tisztsége ellenére első körben nem került be az elöljárók közé. A második szavazás után elhangzott folyosói dohogás szerint ekkor sem volt meg a szükséges szavazatszám, de óvás nem történt. (A Rabbiság, kicsivel később, április 10-én **Deutsch László** és **Radnóti Zoltán** rabbikat delegálta az elöljáróságba.)

Az elöljáróság összetételét egyébként Zoltai megvétózta, mondván, hogy a legnépesebb körzetből, a Hegedűs Gyula utcaiból, melynek ő maga is küldöttje, senki nem jutott be, ellenben a budai körzetből hatan is. Azért is érdekes ez, mert a szavazás előtt külön kérték a szavazókat, hogy tartsák szem előtt a templomkörzeti küldöttek elöljáróságban történő megoszlását. (A vétóról a későbbiekben nem esett szó.)

Utoljára a számvizsgáló bizottság tagjait választották meg **Lebovics Imre, Kőnig Tamás, Winkler Miksa, Nógrádi Péter** és **Nobl Tamás** személyében.

Mazsihisz: Új elnök, régi igazgató

Három nappal később, április 6-án a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) is megtartotta választási közgyűlését, melyet a választási és jelölőbizottság elnökének, **Orbán Ferenc**nek a távolléte miatt **Nattán László** kaposvári küldött vezényelt le. Miután a közgyűlés határozatképesnek bizonyult – ezt minden szavazás előtt ellenőrizték –, Nattán figyelmeztette a megjelenteket, hogy a vallásos zsidóság legmagasabb fóruma előtt állnak, így felszólalásaik ne tartalmazzanak szubjektív, személyeskedő elemeket. Amennyiben, mint mondta, a beszéd tárgya nem a jelöltek méltatása vagy nem szigorúan a választással kapcsolatos, megvonja a szót. Hozzátette azt is, hogy a küldöttek olyan vezetőket válasszanak, akik „biztos kézzel és egyetértésben" képesek irányítani a közösséget. Ezek után a jelenlévők nyílt szavazással legitimálták a jelölőbizottságot.

A napirendnek megfelelően – immár titkos szavazással – az ügyvezető igazgató személyére kellett leadni a voksokat. Az ellenjelölt nélkül induló Zoltait 98 igen és 11 nem szavazattal választották meg újabb négy évre. Ez az eredmény, figyelembe véve a BZSH-közgyűlést, senkinek sem okozott nagy meglepetést.

Az elnöki tisztségért folyó küzdelem már nagyobb izgalmakat tartogatott. A jelölőbizottság indítványa szerint **Tordai Péter, Feldmájer Péter, Heisler András** és **Weisz Péter** indult e pozícióért, a helyszínen újabb jelölés nem történt. Az ötperces programbeszédek megtartása a tervek szerint névsorban történt, bár Feldmájer Péter a fair játékra hivatkozva átengedte az elsőbbséget a még hivatalban lévő elnöknek, aki – mint házigazda – udvariasan visszautasította azt.

Feldmájer Péter mondandójában felrótta a másik három jelöltnek, hogy hivatali idejük alatt nem teljesítették ígéreteiket. Az ő célkitűzései között egy önálló magyar zsidóságnak, pontosabban az átlátható zsidó közéletnek és a szervezeti rend megreformálásának jutott a főszerep, ugyanis a tagságnak, mint fogalmazott, nincsenek információi a vezetőségi üléseken hozott döntésekről, a szavazati arányokról, az ott felmerülő érvekről és ellenérvekről. Hozzátette, hogy a zsinagóga keveseket vonz. Ennek kapcsán szót ejtett a munkájukat rendkívül rossz körülmények közt végző rabbikról is, azt a szóbeszédet pedig, miszerint „rabbiellenes" volna, határozottan cáfolta. Összegezvén mondanivalóját, kijelentette, hogy a közgyűlés rossz irányba megy, majd **Senecá**t idézte: aki nem tudja, melyik kikötőbe megy, annak minden szél rossz.

Heisler András hangsúlyozta, hogy a Mazsihiszt vallási szervezetként szeretné megőrizni. Olyan egységes, de sokszínű zsidóságról álmodik, amely a neológia értékrendszere és az ortodoxia hagyományai szerint él, azaz képes az integrálódásra, de nem feledi el a Sulhán Áruch szellemiségét. Ezenkívül kilátásba helyezte egy belső ellenőrzési rendszer kialakítását, és az egy esztendő alatt elkészítendő új alapszabályt is. Programjának lényeges eleme volt a nyitás a többi, „egyoldalú kritikát megfogalmazó" zsidó szervezet és a többségi társadalom felé. Ő maga, mint említette, nem vett részt a nem mindig ízléses kampányban, nem kötött kompromisszumot, nem voltak szövetségesei és nem lett senkinek a hűbérese, ráadásul betartatlan ígéretek sem terhelik a lelkiismeretét. Végül leszögezte, tisztában van vele, hogy senki sem pótolhatatlan, neki sincs küldetéstudata, csak felelősségérzete.

A legkönnyebb és egyben legnehezebb helyzetben a hivatalban lévő elnök, Tordai Péter volt. Elmondta, hogy 1999-ben stabil helyzetből indultak, azóta a belső békesség és a hitélet még inkább megszilárdult, a különböző vélemények kellőképpen érvényesültek, az „acsarkodások pedig részben indokolatlanok voltak". Egyszóval: a szervezet konstruktívan működött. Elismerte, a külső tanácsadó cég bevonása valóban hiba volt. Az elmúlt négy év eredményeit nem sorolta fel, annál többet beszélt a közeljövőben megvalósuló tervekről. Felvázolta egy új típusú zsidó turizmus képét, amelynek megvalósulását a világörökség részévé fogadott régi zsidónegyed felújításától várja, és ami a későbbiekben közel százötven embernek biztosítana munkát. Szólt még az oktatásról, illetve a pécsi, a debreceni, a nagykanizsai, a miskolci és a szegedi zsinagógák renoválásáról.

A debreceni közgazdász, Weisz Péter, aki négy éve a helyi hitközség elnöke, kijelentette: a sztereotip frázisok és bírálatok nem elegendők. Ahogy tréfásan fogalmazott, nem ígér pozíciókat, de nagyon szeretne nyerni. Beszámolt a Debrecenben elért eredményekről, köztük a holokausztmegemlékezésekről és a rendhagyó történelemórákról. Úgy vélte, hogy a sokmilliós projektek helyett a zsidó kultúra megismertetésére kéne nagyobb energiát fordítani, „ami nem biztos, hogy gazdaságos, de erkölcsös". Szerinte ahhoz, hogy „megőrizzük a békét ott, ahova szórattunk", csupán elkötelezettségre van szükség.

A szavazás első fordulója nem hozott eredményt, hiszen a jelöltek egyike sem szerezte meg a szavazatok ötven százalékát. Feldmájer Péter 29, Heisler András 36, Tordai Péter 38, Weisz Péter pedig 6 szavazatot kapott. A második körben, amelyben csak a két legjobb eredményt elérő jelölt vett részt, végül egyetlen voks döntötte el a választást: 55 szavazattal Heisler András lett a Mazsihisz új elnöke.

Heisler leszögezte, hogy a választás korrekt módon és higgadtan zajlott le. A megbomlani látszó egyensúly miatt javasolta, hogy az elnökhelyettesek megválasztásánál a szavazók figyeljenek arra, hogy vidékiek is legyenek köztük. Megemlítette, hogy továbbra is szeretne együtt dolgozni a többi el-



Baranyay András: Kéz



Roskó Géza: Fontos akár a víz

nökjelölttel, amire lesz is lehetősége, hiszen az alelnökök közt, **Fixler Hermann** és **dr. Lednitzky András** mellett, ott találjuk Tordai Pétert és Feldmájer Pétert is. Határozat született az alelnökök számának „ratifikálásáról", mivel a bírósági bejegyzés csak egy elnökhelyettest említ, ám a gyakorlatban eddig is négyen töltötték be ezt a tisztet.

A közgyűlési tagokból álló kilenctagú vezetőségbe az ortodoxia **Herczog Lászlót** javasolta, miután Fixler Hermannt alelnökké választották. A kilenc helyre tizenhatan jelöltették magukat, közülük megválasztották **Freund Jenőt**, Herczog Lászlót, **Krausz Istvánt**, Weisz Pétert, **Grosz Andort** és **Kertész Gábort**, majd Engländer Tibort és **Fekete Miklóst**. Még egy személyről kellett volna dönteni, ekkorra azonban a közgyűlés határozatképtelenné vált, ezért a kilencedik tag személyéről időközi választáson fognak szavazni. (A Rabbiság, ugyancsak április 10-ei határozatában, **Fröhlich Róbert** és **Schönberger András** rabbikat delegálta a Mazsihisz vezetőségébe.)

A számvizsgáló bizottság megalakulásának egyik feltétele volt, hogy az öt tag közül kettő mérlegképes könyvelői képesítéssel rendelkezzen. Az új bizottságban több új arc is felbukkant **Sessler György** mellett, úgymint **Jávor Mátyás, dr. Tepper Ágnes, dr. Moskovits Sándor** és **dr. Madej Ferenc.**

Végezetül Zoltai Gusztáv mindenkit felszólított arra, hogy április 12-én az európai uniós szavazáson este nyolc után jelenjen meg, hiszen a szavazási idő meghosszabbítása számtalan ember munkájába kerül.

Csáki Márton

*

A választási eredmények bebizonyították, hogy Olti Ferenc egyszemélyes ellenzék volt. Távozása óta nincs kérdés, nincs vita, és nincs, aki megkérdőjelezze a vezetőség döntéseit. Az, hogy templomkörzete nem választotta ismét küldötté, „fényes" példája annak, hogy mi történik a renitensekkel – vagyis azokkal, akik nem feltétlen hívei Zoltai Gusztávnak. Bár hallgatólagosan többen egyetértettek vele, felszólalása mégsem volt elegendő ahhoz, hogy felrázza a békétlenkedőket, éppen ellenkezőleg: esete inkább arra biztosíték, hogy még sokáig nem fogunk hasonló beszédeket hallani. Az általa felvetett problémákat sikerült – érdemi válaszadás nélkül – a szőnyeg alá söpörni, mondván, hangneme elfogadhatatlan, az ilyesfajta vitáknak pedig nem a Hitközségben a helye (!). Vajon hol másutt kellene e kérdéseket felvetni, ha nem itt? Azokat a tényeket, melyekre felhívta a figyelmet, az akkori alelnök, Heisler András, „demokratikus szenvelgésnek" minősítette. Felmerül a kérdés, hogy ez esetben a Mazsihisz elnökévé választott Heisler programjában mit jelent a további decentralizáció – mert hogy személycseréket nem, azt megtudhattuk.

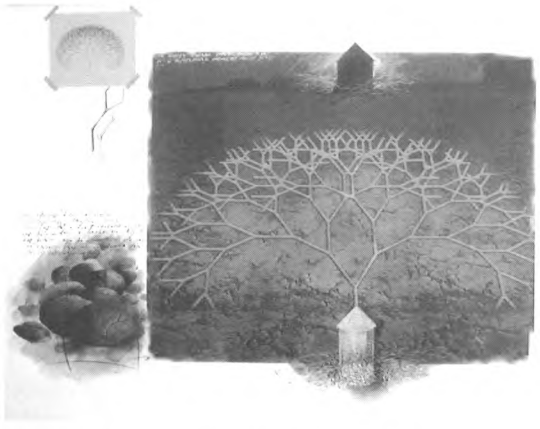
Olti javaslatainak ürügyén az elnöki székért ringbe szállók bebizonyíthatták Zoltai iránti lojalitásukat. Ezt igyekeztek is minél előbb megtenni, ha nem a közgyűlésen, akkor az Új Élet hasábjain, ami (szintén Olti indítványának köszönhetően) helyt adott az elnökjelölteknek a bemutatkozásra. A jelöltek paradox módon éppen az Olti tárgyalta alapszabály-módosításról és a belső ellenőrzési rendszer kialakításának szükségességéről beszéltek, a kényesebb témákat azonban nem feszegették. Nem tértek ki például arra, hogy az ügyvezető igazgatót vajon ezután is megválasztják-e majd a kinevezés helyett, információs monopóliumot és korlátlan munkáltatói jogokat adva ezzel a kezébe. Egy dologról nem tudtunk meg tehát semmi: hogy miért van szükség egyáltalán reformokra. Meggyőzni persze csak azt kell, akinek ellenérvei vannak, a küldöttek közül azonban senki nem érzett késztetést arra, hogy – legalább egyetlen kérdés erejéig – közelebbit tudjon meg a jelöltek elképzeléseiről.

Azok a potenciális ellenfelek, akik hathatósan léphetnének fel a szervezeti anomáliák ellen, különféle pozíciókat nyertek el, kétséges tehát, hogy a hatalom részeseként hallatják-e majd a hangjukat. Ők ugyanis, egyéni nézeteltéréseiken túl, egy dologban – legalábbis a nyilvánosság előtt – egyetértettek: a Zoltai melletti elkötelezettségben. Meglehet, ez csupán annyit tesz, hogy tisztában voltak vele: aki az ügyvezető igazgatóval szemben lép fel, az a tőle közvetlen vagy közvetett függésben lévő képviselő-testületi tagok (a központi támogatásból élő hitközségi körzetek és vidéki hitközségek delegáltjai) előtt alulmarad.

Szintén Olti Ferenc mondta: „Nem volt itt, kérem, Korn- vagy Lancz-korszak, Streit- vagy Feldmájer-korszak, vagy Tordai-éra. Egy vezető van, aki egyúttal vezér is, és ez Zoltai Gusztáv." A lehetőség a demokratizálásra persze nyitva áll. A kérdés az: vajon lesz-e Heisler-korszak, vagy minden marad a régiben.



Für Emil: Jókívánsággal tele pince padlás



Gellért B. István: Elágazó ösvények kertje

„Nem kell megijedni, nem kerül semmibe...”

Tudósítás az ortodoxia közgyűléséről

A szokásokhoz híven zájin ádárkor (idén március 11-ére esett), azaz Mózes születésének és halálának napján tartotta évzáró közgyűlését a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség. A napirendi pontok közt a zárszámadás és a 2003. évi költségvetés elfogadása szerepelt. **Fixler Hermann** elnök szívélyesen üdvözölte a megjelenteket, köztük a Joint új magyarországi vezetőjét, **Jorge Diener**t. A tagok mindenekelőtt megemlékeztek az elmúlt évben elhunyt tagokról, és egyperces, néma csenddel adóztak **Israel Sela** emlékének, aki a Joint korábbi magyarországi igazgatójaként oly sokat tett a magyar zsidóságért.

A zárszámadás ismertetéséből kiderült, hogy a helyzet „nem éppen a legrózsásabb”, mivel a tavalyi év, hasonlóan a korábbi négyhez, veszteséggel zárult. Az éves deficit most 45 millióra rúg, az összes pótláshoz azonban 340 millióra lenne szükség. Mindezek oka azonban nem a rossz munkában vagy a nem megfelelő gazdálkodásban keresendő, hiszen a kiadások nagy része szociális jellegű, amelyek megtérülésére nem lehet számítani. Ilyen költség például a kórház fenntartása, vagy a kóser élelmiszer biztosítása a rászorulóknak. A veszteség tehát – mint megtudhattuk – nem is veszteség, csak úgy néz ki, mintha. A korábbi években ezeket a kiadásokat a „negyven éve kuporgatott” tartalékból sikerült fedezni, ezt azonban a közösség mára felélte. Fixler Hermann szerint tehát át kell gondolni a dolgokat, mert ha nem sikerül új anyagi forrásokat és külső támogatást szerezni, akkor hasonló igények mellett csak 2004-ig tudják biztosítani a működést. Mindezek dacára jó évet zártunk, jelentette ki az elnök.

A szokásos zsoltáridézetek után Fixler Herman a mulandósággal kapcsolatos gondolatait osztotta meg a körülbelül negyvenfős hallgatósággal, amelynek sorai közt egyre több fiatal is feltűnt. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján várható volt, hogy ezután az elnök személyes élményei következnek, különös tekintettel saját érdemeire a hazai és a környező országok zsidó hitéletének és kóser élelmezésének fenntartásában. Így is történt, a tavalyival tökéletesen megegyező beszéd főbb állomásai a fehérterror, a háborús emlékek, az ortodoxia felvirágoztatása, az ávós pribékek megleckéztetése, illetve a Wesselényi utcai iskola megmentése voltak. Természetesen némi aktualitásra is sor került, felhívva a figyelmet a még mindig közszereplőként felbukkanó egykori fasisztákra és a szélsőjobb veszélyeire, de hallhattunk „a magukat rabbinak tituláló fiatalemberekről” is, akik megpróbálják elfedni azt a tényt, hogy „hazánkban több jesivában is képeztek ortodox rabbikat az elmúlt ötven évben”. A közel másfél órás intermezzo a fiatalok okulására szolgált, akik azt képzelik, hogy „mindent másképp csináltak volna, de hát úgy is néznek ki”. A vallási előírásokat hevenyészve megtartó fiatalokat az elnök többször megrótta, azokat a gonosz feltevéseket azonban, miszerint az ortodoxia csupán néhány tucat főből áll, egy gyors, az évente elfogyasztott kóser csirke mennyiségét alapul vevő számítással cáfolta, melynek végső következtetése az volt, hogy „az ifjúság kósert akar enni”. Az elnök egyébként tömören összefoglalta vezetői elveit, miszerint nem keresi a konfrontációt, szükségtelennek tartja a nyilvánosság előtt tárgyalni a belső ügyeket, és ugyancsak értelmetlennek érzi az állandó változást.

Fixler Hermann mozgalmas életútjából tehát lassan mindenki jelesre vizsgázhatna, a pénzügyekről viszont annál kevesebbet tudhattunk meg, bár a néha-néha felmerülő kérdések nem is igen firtatják ezt. Annyi biztos, hogy az ortodoxia a „rabbitanács”* javaslatát nem fogadja meg, és nem válik ki, hanem a Síp utcával egységben folytatja működését. Ennek oka abban rejlik, hogy a „fiatal brigád”, azaz az Orbán-kormány idején a Síp utca kapott támogatást, az ortodoxiára viszont úgy tekintettek, mintha nem is létezne. A költségvetés ismertetése meglehetősen rövid volt: 500 millió (ebből kétszázat a templom renoválásának befejezésére kívánnak fordítani). Hogy ez az összeg milyen forrásból származik és milyen célra fordítják, azt az elnök nem közölte. A fennmaradó öt-tíz percben a közelgő választások miatt az elnök indítványára megalakult egy háromfős szavazatszámláló bizottság, amelynek minden tagját ő maga ajánlotta. Arra a kérdésre, hogy nem kellene esetleg egy fiatalt is beválasztani, nem érkezett válasz, csakúgy, mint az új mikve használatával kapcsolatos kérdésekre. Az egyetlen felszólalást, ami Fixler Hermann eddigi működéséért mondott hálás köszönet volt, élénk taps követte.

A közgyűlés a jelenlévők számát tekintve határozatképes volt, az a tény azonban, hogy a szavazatra jogosultaknak jól láthatóan csak elenyésző kisebbsége emelte magasba a kezét, nem akadályozta meg az elnököt abban, hogy megállapítsa a napirendi pontok *egyhangú* elfogadását. Azokat, akik a költségvetés összege felett érzett meglepetésnek adtak hangot, az elnök a következő mondattal csábította szavazásra: „Nem kell megijedni, nem kerül semmibe.”

Cs. M.

---

* Magyarországon nem létezik rabbitanács nevű intézmény. Nem derült ki, hogy a szónok mire gondolt. (A szerk.)

A Mazsök háza táján

Ingatlanügyek

Egy évvel ezelőtt a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (Mazsök) kuratóriumi üléséről szóló beszámolónkat azzal fejeztük be, hogy amint az ingatlanügyekre került a sor, a kuratórium határozatképtelenné vált, noha a döntés csupán egyszerű többséget igényelt volna. Talán szerepet játszott ebben az a tény, hogy a kuratórium tagjai közül senki nem vált meg szívesen egy ingatlantól sem, így megállapodás – akkor – csak a végső döntés elhalasztásáról született. Ez a helyzet azonban két okból is tarthatatlanná vált. Egyrészt az ingatlanok egy része olyan rossz állapotú, hogy sem eladni, sem bérbe adni nem lehet őket (ráadásul a korábbi bérlő is elhagyta a Tüköry utcai épületet, mondván, kinőtte annak területét), másrészt már több mint egy éve határozat született arról, hogy egy vagy több ingatlan eladásából kellene fedezni a többi renoválását. A cél, természetesen, a rendbe hozott épületek nyereséges üzemeltetése.

Mindez azért is lényeges, mert a korábbi titkár, **Sebes Gábor** eltávolításakor az ingatlanügyek megoldatlansága volt az egyik fő érv – mint korábbi tudósításainkban arról többször beszámoltunk –, bár ennek a kérdésnek a gyors és hatékony megoldására az immár egy éve hivatalába lépett **Vályi György** sem látott sok esélyt. Vályi megválasztásakor, **Korányi László** javaslatára, megegyezés született arról, hogy az új titkár prémiumának mértékét az előzőleg kitűzött célok (például sikeres ingatlanértékesítések) sikeres teljesítéséhez kössék. Nos, lehetséges, hogy ez ösztönzőleg hatott, mivel a Mazsöknek végre sikerült túladnia az Orgona utcai ingatlanon, amire több ajánlat is érkezett. Ezen ingatlan értékesítésénél egyébként külön nehézséget okozott annak felemás állapota, hiszen a szobák beosztása miatt sem lakóépületként, sem irodaként nem volt maradéktalanul kihasználható. A vásárló tehát költséges átalakításokra kényszerült. Mindezek ellenére a korábban körülbelül 180 millióra becsült épületet jóval magasabb áron, 241 millióért sikerült eladni egy magánszemélynek. A kuratóriumi határozat értelmében az ingatlanok értékesítéséből származó összegeket kizárólag a többi ingatlan felújítására illetve újak vásárlására lehet fordítani. Legsürgősebben talán a Tüköry és a lassan három éve üresen álló Bajza utcai épületek szorulnak renoválásra, melyekben az elavult épületgépészeti szerelvények teljes cseréje is szükségessé vált. Hogy melyik lesz az első, az csupán attól függ, melyiket sikerül előbb kiadni. A felújítás elvégzésére már több cég is tett ajánlatot, a munkálatokat viszont mindaddig nem kezdik meg, míg a jövőbeni bérlők igényei nem ismertek. Amíg azonban a pénz nem kerül felhasználásra, ugyancsak a kuratóriumi határozatnak és a közalapítványok működési előírásainak megfelelően az összeg kincstárjegyekbe fektetve biztosít hozamot.

A Mazsök ugyanakkor nem mondott le arról a korábbi elképzelésről sem, hogy a jelenleg hasznosítatlan épületekbe olyan bérlőket keressen, akik magukra vállalnák a felújítás költségeit, majd a későbbiekben „lelaknák" azt. Több ingatlan esetében – ilyen a Várban található Burg Hotel, egy balatoni üdülő és a boszniai követség épülete – hosszabb távú bérleti szerződés van érvényben. Érdemes megemlíteni, hogy a Mária utcai épületet jelenleg is hét, kisebb-nagyobb cég és szervezet bérli, a Tüköry utcai épülettel kapcsolatban pedig – ahová a gazdaságosabb működés érdekében nemrég a Mazsök is áttette székhelyét – több érdeklődővel folyik egyeztetés. Az ingatlanügyekben tehát, mint Vályi György fogalmazott, „nagy erőfeszítések történtek, részleges sikerekkel".

Jogi problémák

Az utóbbi időben a Mazsök kuratóriumában két személy tevékenységével kapcsolatban is felmerült a kérdés, vajon jogszerűen töltik-e be tisztségüket. Egyikük, **Tímár György,** a közalapítvány



Gábor Áron: Kapu



Gábor Áron: Álom és látomás



Für Emil: Pelefon

felügyelőbizottságának elnöke 2002 júniusában, a pénzügyminiszternek írott levelében lemondott posztjáról. Ennek ellenére továbbra is ebbéli minőségében végzi munkáját (vizsgálatokat kezdeményez, összehívja a felügyelőbizottság üléseit, leveleket fogalmaz), mondván, amíg a kormány nem nevez ki mást a helyére, ő köteles ellátni az elnöki teendőket. Más vélemények szerint az alapító okirat kimondja, hogy az elnöki megbízatás a lemondással egy időben megszűnik. Többen Tímár számlájára írják azt is, hogy a Mazsök nem vásárolta meg a Kossuth mozit, amit az Intercom tíz évre előre kibérelt volna, pedig, mint a fentiekből kiderül: egy ingatlan, biztos bérlővel, jelentős bevételi forrás. Tímár György a túlzott kockázatra hivatkozva ellenezte a tervet, amit végül a kuratórium is elutasított.

A másik személy **Sessler György,** a Mazsök korábbi gazdasági vezetője, akit különböző szakmai és pénzügyi indokokra hivatkozva még Sebes Gábor bocsátott el. A pénzügyi bizottság által felkért, független könyvvizsgáló ugyan indokoltnak és jogszerűnek minősítette a döntést, Sessler mégis kérte saját rehabilitálását. Ezt a kuratórium visszautasította, Sessler pedig munkaügyi bírósághoz fordult, ami azt jelenti, hogy a Mazsökkel azóta is perben áll. Mindez nem is volna probléma, ha Sessler, az időközben elhunyt **Örley Pál** utódjaként, nem jelent volna meg a Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete (Muszoe) képviselőjeként a kuratórium ülésén. Az érdekellentéten alapuló összeférhetetlenségre – hiszen így beleszólása lehetne a vele foglalkozó kuratóriumi döntésbe is – Sesslernek kellett volna felhívnia a Muszoe elnökségének figyelmét. **Lebovics Imre,** a Muszoe alelnöke körlevélben tájékoztatta a küldötteket arról, hogy Sessler megtévesztette őket, és nem számolt be a pereskedésről. (Sesslert ezenközben a Mazsihisz közgyűlése újjáválasztotta a számvizsgáló bizottságba, melynek az elmúlt ciklusban elnöke volt. *A szerk.*) Eddig még egyik ügyben sem született hivatalos állásfoglalás, s az erről nyilatkozók sem kívánták magukat megnevezni.

Kárpótlási hírek

A magyar és az osztrák kormány 2000. október 24-én kötött megállapodása értelmében az Osztrák Megbékélési Alap (ÖFV), a Mazsökön keresztül egyszeri pénzjuttatásban részesíti azokat a túlélő természetes személyeket, akik a holokauszt idején a mai Ausztria területén végeztek rabszolga- vagy kényszermunkát. Az egykori foglyok számát 40 ezerre becsülik. Az ÖFV 672 millió osztrák schilling (kb. 56 millió euró) erejéig vállalta a kifizetéseket, melyekből 2002 végéig mintegy 10,7 millió eurót juttattak el 1660 magyar jogosulthoz. A kérvények benyújtásának határidejét egyébként 2003 szeptemberéig meghosszabbították, aminek elsődleges indoka, hogy a vártnál jóval kevesebb roma áldozat jelentkezett. Még 2002 szeptemberében, **Fónagy János** vezetésével tárgyalások indultak a megállapodás módosításáról. Ezek célja, hogy a jogosultak maximálisan lehetséges egyéni kielégítése után a fennmaradó összeget a Mazsök közösségi célok finanszírozására fordíthassa, pontosabban a túlélők szociális helyzetének javítására. Ez az úgynevezett *Wallenberg-projekt*, ami egy egészségügyi-szociális központ (elsősorban idősek otthona) megépítését és üzemeltetését foglalja magában. Ennek fenntartását a későbbiekben normatív állami és egyéni támogatásokból kívánják fedezni. Az osztrák fél – és a kuratóriumban helyet foglaló amerikai küldött – kedvezően fogadta az elképzelést, de döntés előreláthatóan csak a kérelmek végső beadási határidejének lejártakor várható.

A Mazsök ezenkívül életjáradékot biztosít a hatvanadik életévüket betöltött túlélőknek is: ez év februárjáig 56 személy érte el ezt az életkort, így a Mazsök megkezdte számukra ennek folyósítását.

A Svájci Humanitárius Alap kifizetései gyakorlatilag lezárultak, csupán néhány örököst keresnek még a Központi Népesség-nyilvántartó Hivatal segítségével és újsághirdetések útján.

Vályi György felhívja az érintettek figyelmét, hogy az életvesztésért járó, 400 ezer forintos állami kárpótlást nem a Mazsök, hanem a Központi Kárrendezési Iroda bonyolítja le – ugyanis sokan a Mazsöknek küldték vissza a megalázóan kevés, 30 ezer forintos, hasonló jogcímen kiutalt összeget. Abban az esetben azonban, ha valaki már fölvette ezt az összeget, azt beszámítják az új kárpótlásba. A 65 ezer elhunyt után 118 ezer jogosultról és örökösről tudnak, akiknek a felkutatása sokszor nehézségekbe ütközik, hiszen közülük csupán 33 ezren élnek Magyarországon – többségük Amerikába vagy Izraelbe költözött. Azok az érintettek, akiket még nem értesítettek levélben, a Központi Kárrendezési Iroda ügyfélszolgálatán érdeklődhetnek, az 1116 Budapest, Hauszmann Alajos utca 1–3. címen.

Cs. M.



Gerber Pál: Az írás körül



Szotyory László: A szem I.

EszterTáska

Mindig izgalmas élmény önéletírásokat olvasni, mert a tudomány által jelentéktelennek tekintett apró részletek, „semmiségek" gyakran többet árulnak el az adott korról, mint a komoly történelmi szakmunkák. Ráadásul a személyiség rejtegetett titkait is leleplezi ez a műfaj – a „való világra" szomjas olvasók nagy örömére.

Múltat idéző írásunk egy memoár részlete: szerzőjét környezete persze eddig nem íróként ismerte. A hetvenes évei vége felé járó Edit néni ugyanakkor hosszú évek óta, nap mint nap, fáradhatatlanul írja az élettörténetét.* Az 1945-ig tartó első kötetét már befejezte – és „Kemény évek" címen, néhány számozott kötetben meg is jelentette. „Történelem alulnézetben" – írta munkájáról a kötete hátlapján. A vele készült interjú fiatal munkatársunk, Rick Zsófia munkája.

Új szerzőt köszöntünk tehát; megtiszteltetésnek tartjuk, hogy ránk talált.

Pécsi Katalin

A Bet Debora Budapesten

A **Szombat–EszterTáska Szalon** vendége volt a Mazsike klubjában 2003. március 23-án **Lara Daemmig,** a berlini Bet Debora egyesület egyik vezetője.

A Bet Deborát ketten alakították meg 1998-ban, miután Lara és barátnője, **Elisa Klapchek,** egy közös vacsora alkalmával felsóhajtott: De jó lenne egy női rabbi Berlinben!

Attól kezdve *egalitariánus minjanba* jártak, ahol a szövegek olvasását közös értelmezés és liturgia kialakítása követte. Noha mindketten zsidó szervezet alkalmazásában állnak – Elisa a hitközségi hetilap munkatársa, Lara pedig a berlini Lauder Alapítványnál dolgozik –, akkoriban *egyetlen női rabbit sem ismertek* személyesen. Elhatározták, hogy olyan konferenciát szerveznek, amelyben *a zsidó hagyomány nem a domináns – és ezért kizárólagosságra törekvő – keretben jelenik meg,* hanem lehetőséget ad olyan kérdések felvetésére, melyekkel a szembenézést a zsidó establishment általában elutasítja – éppen úgy, mint ahogy a nők beemelését is a vezetésbe. E kérdések köré szervezték az első két Bet Debora-konferenciát 1999-ben és 2001-ben, Berlinben.



Lara Daemmig és Pető Andrea

Szó esett *a nők szerepéről a vallásban, a saját liturgia kialakításáról, a zsidó család mítoszáról, a homoszexuálisok házasságáról, vagy a vegyes házasságból született nők zsidóságáról* egyaránt.

A 2001-es konferencia résztvevőjeként úgy tapasztaltam, hogy *a hierarchiák megkérdőjelezése és a belülről felépített azonosulás* volt az a két közös tényező, ami a mintegy 150 résztvevőt összefogta. (Beszámolónk a konferenciáról a *Szombat* 2001. szeptemberi számában, valamint a weben olvasható. A konferenciák anyaga angol, német és orosz nyelven is megjelent, és hozzáférhető a Bet Debora honlapján.)

A következő konferencia *a zsidó női hatalom és politizálás* kérdését elemzi majd májusban, erről az EszterTáska olvasóinak részletesen beszámolunk. Háromfős küldöttségünkből **Deák Andrea** a *média,* **Pécsi Katalin** az *irodalom,* **Pető Andrea** pedig a *politikai hatalom és militarizmus* szekcióban vesz majd részt.

A Bet Debora működése azért is kedves az EszterTáska szívének, mert ez a zsidó női szervezet – hozzánk hasonlóan – teljesen önkéntes alapon, intézményi háttér és infrastruktúra nélkül, saját anyagi forrásaikat felhasználva dolgozik. A *berlini Hitközség* összetétele az utóbbi években megváltozott – mondta el Lara kérdésünkre –, és az oroszországi zsidók rendkívül konzervatív módon ragaszkodnak ahhoz a hagyományhoz, amit maguk többnyire nem is igazán ismernek. Így nem csoda, ha a májusi konferencia fő támogatója nem a Hitközség, hanem az *Adenauer Alapítvány.*

A beszélgetésen Lara mesélt családjáról is. Édesanyját gyámcsalád nevelte, míg Németországból Moszkvába emigrált nagymamája a *Gulágon* vészelte át a *soát.* 1945-ben a család visszatért a német területek keleti felére, ahol zsidóként és orosz anyukával „másnak" – legalábbis egzotikusnak számított. Lara a saját identitása kialakítását tartja legfontosabbnak, amelynek nem a soá a kizárólagos alapja, hanem *a gazdag zsidó női hagyomány* is. Mintaképének tekinti például **Regina Jonas**t, az első női rabbit, aki a hitlerizmus alatt, Berlinben kezdte meg működését, és akinek tiszteletére nemrég emléktáblát avattak a második konferencia résztvevői Berlinben. Budapesten is *sok jelöletlen női tér* van, amelyek *megnevezése és beemelése a közös múltunkba*: a mi feladatunk és felelősségünk.

Pető Andrea

* Újabb felolvasóestet tartunk május végén „Elmeséletlen női történetekből". Továbbra is várjuk, hogy küldjék el nekünk saját élményeiken alapuló, személyes hangú történeteiket. A felolvasóest programjáról a weboldalunkon tájékozódhatnak: www@nextwave.hu/esztertaska.

Újraélem az életem

Részlet Kemény Edit önéletírásából



A Rózsák terén, 1941

„Két évvel ezelőtt kezdtem el írni az életem történetét. Arra gondoltam, hogy ha már pontosan emlékszem mindenre, ami velem történt, miért ne írnám le? A gyerekkoromat, a fiatalságomat, amibe közbeszólt a háború... Az első rész 1945-ig tart, akkor voltam 20 éves. Visszagondolok helyzetekre, és amikor leírom, szinte újraélem az egészet" – mesélte Edit néni **Rick Zsófi**nak, a Civil Rádió műsorvezetőjének.

Hogy miért érdekes, fontos nekünk, olvasóknak, hogy a számos megjelent történelmi munka, tanúságtétel és regény után még Edit néni történetét is megismerjük? Azért, mert ma már tudjuk jól: nem „egyetlen", kizárólagos holokausztnarratíva létezik. Minden visszaemlékező „újraírja" a meglévő elbeszélést, amikor hozzárakja a maga élményeit, a saját perspektívájából láttatott történetét is. *A női szemszöget* és *ábrázolásmódot* viszont ma még kevéssé ismerjük, hiszen az elmúlt évtizedekben a férfiak történeteiből alakult ki a holokauszt *általános emberi* narratívája. Az utóbbi időkben azonban már kezd fülünk és szemünk lenni az efféle mesékre is, mint amilyet Edit néni írt le: a gyerekszerető, *„jó nyilasról"*; meg a keresztény udvarló két szép szeméért elkotyogott hamis papírokról; és az első-utolsó szerelmes éjszakáról az ostrom közepette, amikor a lány pár órára a bombázás és a terhesség veszélyeiről egyaránt elfelejtkezik...

Legszívesebben egy szuszra olvasnánk végig az egész történetet – ehhez Kemény Edit ösztönös írói tehetsége is hozzájárul. A visszaemlékező nem kommentálja, nem értelmezgeti utólag a vele történteket, inkább igyekszik megtartani-felidézni a hajdani gyerek és kamaszlány eredeti, naiv látásmódját.

Az Edit néniéhez hasonló, máig *elmeséletlen női történetek* – **Ronit Lentin** izraeli író szép szóképével élve – *„a csend világát törik meg, s onnan foglalnak vissza területet"*.

Pécsi Katalin

Kemény Edit

Kemény évek

(Részletek a memoárból)

Úgy nyolc óra felé megjelenik egy nyilas, és tíz nőt kiválaszt munkára. Könnyes szemmel kérem, hogy vigyen engem is, azért tudok én dolgozni, ha kicsi is vagyok. Nevetve néz végig, de aztán beleegyezik. Örülök, mert minden csak jobb lehet ennél a tétlen várakozásnál. Nem megyünk messzire, a tér másik oldalán álló, kiürített csillagos házba, ahol a kapuban és az udvaron nyilasok helyett rendőrök vannak. Elosztanak bennünket, nekünk egy lakást kell rendbehoznunk.

Csak állok az ajtóban megdermedve az irtózattól. Felszaggatott szekrények, összetört porcelánok, felfordítva, összehányva minden. A földön bokáig gázolunk a szétszórt iratok, képek és egyéb apróságok között. Lassan szedegetem fel az összetaposott, gyűrt leveleket, képeket. Kicsi gyermek mosolyog felém ártatlan szemekkel. Családi képek, nevető fiatalok és régimódi öregek, tarka összevisszaságban, szanaszét. Ki tudja, hány lakásból hordták ezt itt össze, hány kipusztított család otthoni emlékei ezek. Erre már nincs szüksége senkinek. Hová tűntek, hol, merre lehetnek ezek az emberek? Egymástól elszakítva szenvednek, kínlódnak valahol, vagy talán már nem is élnek. De sietni kell, egy-egy rendőr be-benéz, nehogy lopjuk a napot, némelyik szóba is áll velünk.

A lányok felbátorodnak, kérni kezdik, hogy engedjék el őket. Egyik-másik el is tűnik, azt hisszük, sikerült nekik, de aztán csak visszatérnek zavarodva, szemlesütve. Az egyik rendőr hozzám is odajön, és pár szó után azt mondja, az emeleten készítsek neki fürdőt és ott várjam meg, aztán majd kienged. Sokáig tépelődöm, menjek? Ne menjek? Vajon mi a szándéka velem? Jó lett volna újra szabadnak lenni, de mi az ára? Aztán az is lehet, hogy én is csak újra ide jönnék vissza, mint a többiek. Ki vonhatja felelősségre őket, ha aztán jót nevetnek, és az alku rájuk eső részére már nem hajlandók.

Így hát maradok, és dolgozom tovább. Estére ragyog minden. Összehordják a házból a legszebb dolgokat, gyönyörű bútorok, képek, perzsaszőnyegek kerülnek elő. Igazi puha, meleg fészket készítettünk az egyik főbanditának, hogy kedvére élhessen ott, és élvezze az élet minden szépségét, gyönyörét az összehordott holmik között.

(...)

Végre tehát elkészültünk a munkánkkal, kész a főúri lakosztály, csak bele kell telepedni. Mi is megkapjuk érte a bért, főzhetünk magunknak egy kis ételt. Krumpli, zsír, liszt akad az éléskamrában, és a leves egy-kettő elkészül. Mire sorakozni kell, nem vagyunk már olyan nagyon éhesek. Megszámolják kis csoportunkat, tizenegy nő, mehet, indulás! Ketten is kísérnek bennünket, nehogy megszökjünk.

Feleúton szembejön velünk egy mosolygós, szőke, fiatal kis nyilasfiú. Már jövök értük, kiáltja messziről, és visszaküldi a másik kettőt. Lassan lépegetünk, ki-ki saját gondolataiba merülve. Egyszer csak szorosan mellém lép, és így szól: ugye kislány, maga még nincs tizennégy éves? Nagyon téved, mondom, mert sokkal több vagyok. Nem baj, de kérem, mondja azt, hogy annyi, suttogja, hogy a többiek meg ne hallják. Ugyan minek, felelem, és semmi kedvem nincs társalogni vele, hiszen úgy gyűlölöm őket. De ő nem hagyja abba: kérem, higgyen nekem, a javát akarom, ne féljen, kislány, tőlem, meg akarom menteni.

Közben már odaérünk a házhoz, és ahogy visz fel bennünket a lépcsőn, egyre csak mondogatja, határozzon már végre, míg nem késő, és jöjjön velem! Istenem! Mit tegyek! Tépelődöm, hogy hihetnék neki, hisz ez is csak egy olyan nyilas, mint a többi. Ki tudja, mit akar velem? De nincs már sok idő gondolkozni. A többiek lassan eltűnnek az ajtók

mögött, és én csak állok ott szótlan, tétovázva.

Akkor ő szó nélkül megfogja a kezem, és vezet tovább az emeleten fel, folyosókon végig, és én megyek vele, mint egy álomban, öntudatlanul. Egy ajtónál végre megáll, megszorítja a kezem és rám mosolyog biztatón. Ne féljen, súgja, és már visz is befelé.

Egy előszobán keresztül tágas szobába érünk, és a meglepetéstől szólni sem bírok. (...) Ebben a sivár, gyászos házban, ahol százak nyögnek és sírnak, sóhajtoznak és jajgatnak a zárt ajtók mögött, várva sötét sorsuk beteljesülését, íme van egy hely, ahol mindebből semmi sincs. Ahol mosoly van és csacsogás, játék és nyugalom. Van tizenkét gyermek, különböző korúak, egy pár egészen kicsi is, az anyjukkal együtt. Mindenki ránk néz, a kísérőm megszólal: hoztam közétek még egy kislányt, fogadjátok szeretettel.

Körém sereglenek, ennivalóval kínálnak, mind egyszerre beszél, kérdezik a nevem és hogy honnan jöttem? S mesélnek egyre, hogy őket itt senki sem bántja, a jó nyilas bácsik ennivalót hoznak és játékot. Nemsokára eljön majd értük a Vöröskereszt és elviszi innen őket.

(...)

Másnap reggel nagy jövés-menésre ébredünk. Ajtók csapkodása, sikoltozás, durva szitkok, ordítozás hallatszik a folyosókról. Mintha a pokol elszabadult ördögei száguldoznának odakünt. Ijedten, némán bújunk össze, moccanni sem merünk. Kínos lassúsággal múlnak a percek, az őrületes hangzavar lassan távolodik és halkul, majd nemsokára halotti csend borul a házra. Később aztán kimerészkedünk és döbbenten szaladgálunk le és föl. Az ajtók tárva-nyitva, sehol egy teremtett lélek, egyetlen élőlény sem azok közül, akik nemrég még itt jajveszékeltek.

(...)

Így telnek, múlnak a napok. Már egy hete is elmúlt, hogy ott vagyok a gyerekek között, és senki sem kérdezte meg, hogy hány éves vagyok. Pedig sokszor félek, amikor idegen katonák, nyilasok jönnek, és végignéznek minket, hogy kételkedni fognak. De úgy látszik, tényleg nem nézek ki többnek, és én is pont olyan gyereknek érzem magam, mint a többiek. S olyan jó nem gondolkozni, nem töprengeni, csak bízni és remélni, hinni a menekülésben.

Közben pedig a ház többször megtelik és újra kiürül, a pokoli színjáték mindig megismétlődik. Van, amikor hozzánk is bedübörögnek a kopók, ordítozva, előretartott puskákkal, gyilkos szemekkel, megrészegülve saját hatalmuktól, de mi elmondjuk a bűvös szavakat, hogy, kérem, mi vöröskeresztes gyerekek vagyunk, és akkor gyorsan kikotródnak. Aztán, mikor megint csend lesz, nagyot sóhajtva folytatjuk, amit éppen abbahagytunk.

Ahogy telik-múlik az idő, egyre többen leszünk. Szinte naponta szaporodunk egy újabb társsal. Szokássá válik, hogy a mi Jó bácsink és még egy-kettő a rendesebb nyilasok közül, mindig kilop az induló transzportokból egy-egy gyermeket. Felhozzák gyorsan az emeleteken és betuszkolják az ajtón közénk. Van, hogy fiatalasszonyt, karján kisgyerekkel ragadnak ki a csoportból és mentenek be hozzánk. Már nincs is olyan bőség, szűkösebb lesz minden, egy fekhelyen hárman is alszunk, de azért minden új jövevényt szeretettel fogadunk, vigasztaljuk, letöröljük könnyeit, és megosztunk mindent velük is.

(...)

Így jön el a december 6-a. A gyerekek nagy izgalommal várják az estét, mert megígérték nekünk, hogy hozzánk is eljön a Mikulás. Egész nap takarítunk, mosunk, vasalunk. Rendbe hozzuk a kisebbeket, szépen felöltöztetjük, megfésüljük őket. A legtöbbnek csak az az egy ruhája van, amit visel, mint nekem is. De a házban, ami idáig kifogyhatatlan éléskamrának bizonyult, sok minden mást is találunk. Csak értéktelenebb dolgokat, hiszen ami érték volt, régen elvitték, de nekünk mégis nagyon jól jön minden. Egy hálóing vagy egyéb fehérnemű, rossz törülköző, takaró, régi ruha, ezeknek mind nagy hasznát vesszük.

Kicsinosítva, csöndben várakozik a kis gyerekhad, és nyílik az ajtó, piros köpenyben, hosszú hófehér szakállal megjelenik közöttünk a Mikulás. Óriási üdvrivalgással fogadják az apróságok. Mi, nagyobbak rögtön felismerjük, hogy a mi Jó bácsink az, de a kicsik persze nem is sejtik. Aztán egy-egy versikét szavalnak és énekelnek a gyerekek. Majd a Mikulás társaival kiosztja az ajándékokat. Mindenki kap pár szem cukorkát és apró süteményt. Ki tudja, honnan szedték össze, de ez a pár férfi bebizonyította, hogy nyilas öltözékük alatt érző emberi szív dobog. Ők kezdeményezték és rendezték ezt a kis ünnepséget, örömet és vigaszt hoztak, mosolyt fakasztottak. Újra boldog és gondtalan gyermekek vagyunk, és egy kis időre megfeledkezhetünk rettenetes árvaságunkról.



Nőnap a Mazsikében

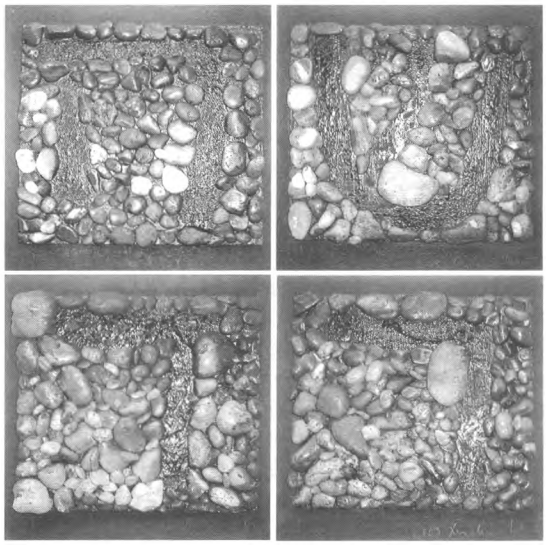
A Mazsike és az EszterTáska nőnapi rendezvényén zsúfolásig megtelt a Garay utcai klubterem. Nők, férfiak, fiatalok és idősebbek egyaránt szeretettel hallgatták a néhol komoly, néhol humoros, néhol tudományos beszélgetést a női nemről. Vendégeink (**Judith Varnai Shorer** izraeli nagykövet asszony, **Lévai Katalin** szociológus, **Szeszler Anna,** a *Lauder Iskola* főigazgatónője, **Galambos Ágnes,** a Népszabadság újságírója és **Pécsi Katalin** irodalomtörténész) többféle szemszögből világították rá a női nem problémáira, a férfiak és a nők közti különbségekre, a gyereknevelés kérdéseire, és a magyar, az izraeli és az amerikai nők életvitelének differenciáira. Az est végén **Feldmájer Péter** és a Mazsike elnökségének tagjai egy-egy szál virággal köszönték meg a hölgyeknek a szép estét.

Rick Zsófi

Az EszterTáska – rovat és szellemi műhely – tagjai: Juhász Borbála történész, Pető Andrea történész, Pécsi Katalin irodalomtörténész, Toronyi Zsuzsa levéltáros-muzeológus és Sándor Mónika pszichológus.



Harasztÿ István: Zsidó betűk II.



Swierkiewicz Róbert: Drasa

„...igéje által lett minden"

Alefbész happening II.

A geri rabbi mesélte: – Gyerekkoromban nem voltam hajlandó a nyelvtan tanulmányozásában elmélyedni, mert úgy véltem, hogy az is csak egy tudomány a sok közül. Később azonban ráadtam a fejem, amikor észrevettem, hogy azon nyugszanak a Tóra titkai. A Zóhárban ezt olvashatjuk: „Abban az órában, amikor a Tóra valamely szava megújul egy ember szájából, a szó eltávozik, és a Szent, áldott legyen, színe elé áll. Minden szóból pedig, amely megújul azok munkája által, akik a Tórával fáradoznak, ő egy-egy égi csarnokot teremt." **Tábor Béla** azt írja: „Ezért a nyelv csupa nyughatatlanság, csupa sokértelműség, csupa nyitott lehetőség. Éppen ebben a nyughatatlanságban rejlik értéke: teremtőereje, vagyis Istenkereső ereje."

A zsidó kultúrában és vallásban különös jelentősége van a Név, a nyelv és a szó szentségének. Lényege, megtartó ereje ez – akár elfeledve is. Szívesen és hosszan folytatnánk még az idézeteket, melyek rávilágítanak erre a misztikus kapcsolatra, ekkor azonban arra kényszerülnénk, hogy ide másoljuk **Buber** kimeríthetetlen köteteit vagy a prágai Löw rabbi és a Gólem legendáját. Hiszen a nyelv, azáltal, hogy megnevez, teremt, életet ad – gondoljunk csak a kabbalisták és más misztikusok munkáira –, s máris a zsidó gondolkodás beláthatatlan mélységeit tárja elénk.

Nem véletlen, hogy a második *Alefbész happening* megnyitó beszédét **Szántó T. Gábor** is azokkal a haszid történetekkel kezdte, melyek az ötletet adták az első ilyen rendezvény megszervezéséhez. A happening újabb kísérlet volt arra, hogy a felkért művészek – akik műveiket a héber ábécé betűinek ihletésére készítették – felfedezzék és körüljárják a zsidó kultúra e sarokpontját. Több alkotó eddigi képi világát is át- meg átszőtte a zsidó szimbolika utalásrendszere, de főleg a betűk és idézetek felhasználása, „amivel az ember isten felé tör". A műveken a kalligrafikus héber betűk hol csak jelzőként, megbújva szerepeltek, mintegy megszentelve azokat – megteremtve forma és tartalom ez esetben szükségszerű összeforrottságát –, hol mint ikon, központi szervezőerőként jelentek meg.

A kiállításra és az árverésre, ahol a művészek közül is sokan felbukkantak, az Andrássy úti *Gag Galériá*ban került sor. A művek kevés kivétellel mind elkeltek, a legnagyobb érdeklődést még is **Ef Zámbó István** és **Fehér László** képei keltették. A grafikusok, festők és szobrászok (**Baranyay András, Böröcz András, Für Emil, Gábor Áron, Gellér B. István, Gerber Pál, Gergely Nóra, Haraszty István, Heller Zsuzsa, Roskó Gábor, Swierkiewicz Róbert, Szerényi Gábor, Szirtes János, Szotyory László, Thury Levente** és **Tooth Gábor Andor)** munkái alkotják lapunk e havi illusztrációs anyagát. Az árverést, amelyet szaxofonmuzsika és baráti beszélgetés követett, a *Szombat* támogatására rendezték, bizonyságul arra, hogy „amíg ez a hang meg nem szakad, addig a szó uralkodik, és hatalma van".

Csáki Márton

*

A kiállítás és árverés megszervezésében való közreműködésért szerkesztőségünk köszönetet mond **Komlós János**nak és a Gag Galériának (**Kiss Barná**nak és **Tűzkő Péter**nek), valamennyi részt vevő művésznek (külön köszönet a művésztársait felkérő **Thury Leventé**nek), az **axioart.com** internetes cégnek és vezetőjének, **Hankiss Attilá**nak, valamint az árverés közönségének, támogatóinknak.

„Bármit magyarázunk, nem hiszik el...”

Interjú Joszef (Tomi) Lapiddal, Izrael miniszterelnök-helyettesével

A magyar származású Joszéf (Tomi) Lapid a legutóbbi izraeli választásokon 15 mandátumot szerzett Sinui párt vezéralakja, az új kormány második embere: igazságügy-miniszter, miniszterelnök-helyettes. Korábban a tel-avivi egyetem kommunikáció szakán tanított. Számos nagy sikerű könyvet írt, éveken át az izraeli televízió vezérigazgatója, a Maariv napilap szerkesztője és az Izraeli Rádiós és Televíziós Testület elnöke volt. Margit Patríciával arról beszélgetett, hogy a harctéri fölény ellenére Izrael miért áll vesztésre a nemzetközi médiaháborúban.



– Amikor a nemzetközi sajtó közli az izraeli híreket, az indulatok a kormányzat vagy egyes politikai csoportok helyett Izrael, és gyakran a zsidóság egésze ellen fordulnak. Stratégiai hiba-e a teljes sajtószabadság háborús helyzetben?

– Az izraeli média nagy része baloldali. Az is természetes, hogy a médiának mindig ellenzéki szerepet kell betöltenie. Vészhelyzetben viszont az amerikai média a példa értékű számomra: csak egy évvel később kezdik bírálni Busht a szeptember 11-ét megelőző figyelmetlenségért. Közvetlenül a tragédia után az amerikai sajtó teljesen egyoldalú patrióta álláspontot foglalt el, ellenzék nélkül. Mindenki, egyhangúan az elnök mögé állt. A két ország között az a különbség, hogy az amerikaiak évtizedeken át békében éltek, mielőtt hirtelen rájuk szakadt ez az idétlenül szörnyű tragédia, melyre elkezdték a himnuszt énekelni. Izrael viszont ötven éve háborúzik, ezért itt nem lehet állandóan a himnuszt énekelni. Nálunk a háborúskodás az átlagos helyzet, ehhez mi már többé-kevésbé hozzászoktunk. Ezért a reakcióink eléggé sablonosak.

– A kormányzati politika sikerességéhez elengedhetetlen, hogy meggyőző üzenetekkel tudjon előrukkolni a nemzetközi közvélemény alakítására. Sokan az izraeli tájékoztatási politikát okolják a médiaháborúbeli gyöngébb pozícióért.

– A média ma már nem figyel oda arra, hogy mit mondanak, milyen pamfleteket adnak ki a hivatalos körök. Önállóan működik, nem támaszkodik a hivatali propagandára. Tehát nem a propagandisták tehetségtelenek, hanem arról van szó, hogy egyszerűen vesztett helyzetben vagyunk, amikor a televízióban egy teljesen összeomlott ház előtt álló tankot dobáló palesztin kisfiút mutatnak. Ekkor hiába magyarázzuk a bizonyítványunkat.

– Az biztos, hogy a képeknek komoly hatásuk van. De mi az oka annak, hogy míg az amerikai közvélemény nagymértékben támogatja a terrorizmus elleni küzdelmet, addig Európa ugyanazokra az izraeli lépésekre, médiaüzenetekre egyre erősebb Izrael-ellenes, antiszemita hullámmal reagál?

– Két évvel ezelőtt Izrael engem delegált az Európa Tanács közelkeleti konferenciájára. Négynapos fergetegnek voltam kitéve: minden európai képviselő teljesen gátlástalanul támadott bennünket. Az egész vitában összesen négy, Izraelt támogató felszólalásnak voltam tanúja: ebből kettőt magyaroktól, **Bársony János** MSZP-s és **Eörsi Mátyás** SZDSZ-es képviselőtől hallottam, a harmadikat egy keresztény némettől, a negyedik pedig egy zsidó franciától származott, akit elég szimbolikusan **Dreyfus**nak hívtak. Viszont érdekes, hogy míg a média képei szinte teljesen ellenünk hangolták az európai közvéleményt, az amerikaiak mellettünk állnak. Az ellentétes reakciókból azt a következtetést vontam le, hogy a kormányzatoknak és a parlamenteknek nagyobb befolyásuk van a közvéleményre, mint gondolnánk. Igaz, hogy az európai politikusok is maximálisan ellenzik a terrort – mivel őket is fenyegeti –, de az euró-

paiak az egész konfliktust egy egyszerű tézisre redukálták: minden rossznak a Területek megszállása az oka. Bármit is magyaráz nekik az ember, nem hiszik el. Pedig már az izraeli baloldal is rég kiábrándult **Arafat**ból.

– Camp David óta...

– Pontosan. Ekkor választ Arafat intifádával **Barak** javaslatára, hogy a békéért cserébe visszaadjuk a területek kilencvenhét százalékát, és felosztjuk Jeruzsálemet. Nem sikerült megértetnünk Európával, hogy nem a megszállás fordítja Arafatot ellenünk: ő épp akkor indult harcba, amikor közöltük vele, hogy megszüntetjük a megszállást. Ezen a téren nem sikerült megmagyaráznunk a bizonyítványunkat.

– Az Izrael-ellenes köz- és politikai hangulat gyakran képződik le antiszemita diskurzusokban. A zsidóellenes történelmi hagyomány, és a gyakran palesztinpárti tájékoztatás mellett milyen politikai és gazdasági tényezők játszanak szerepet Ön szerint az európai antiszemita hullám erősödésében?

– Az antiszemitizmus **Csurká**tól **Haider**ig ma is végigfut Európán, de szerintem ennek aránylag kis befolyása van a közvéleményre. Megjegyzem, érdekes jelenség, hogy az Európa Tanács találkozóján – talán épp az Európai Unióhoz való csatlakozásuk reményében – a hagyományosan antiszemita országok mutatkoznak támogatóbbnak Izrael politikájával kapcsolatban. Ennél fontosabbnak tartom viszont a muzulmán propaganda hatását, mely azért erősebb itt, mint Amerikában, mert az unió területén tíztizenkétmillió arab választó él. A harmadik befolyásoló tényező a főként Észak-Európában gyökerező radikális baloldal, mely Izraelben amerikai koalíciós partnert, közel-keleti globalizátort lát. Sokan azt mondjak, hogy haragszanak Amerikára, amiért minket támogat, de az Európa és Amerika között egyre élesedő hatalmi harc következtében valójában azért haragszanak ránk, mert Amerika támogat minket. De ha megegyezünk az arabokkal, a radikális baloldal befolyása sokkal gyengébb lesz.

– Amikor az ENSZ-jelentés egyértelművé tette, hogy a dzsenini menekülttáborban az izraeliek nem rendeztek tömegmészárlást, a média pillanatok alatt ejtette az ügyet, így sokakban nem kérdőjeleződött meg a korábban bemutatott, holttesteket ábrázoló képek valóságtartalma. A Haarec izraeli napilap értesülései szerint sem a hírügynökségek, sem a nagy televíziós csatornák nem jártak a táborban, hanem a palesztin filmesektől átvett felvételeket cirkuláltattak más temetőkből kiásott, a tévések félrevezetéséért átszállított holttestekről.

– A palesztin tévéseknek nincs választási lehetőségük, ha életben akarnak maradni, kénytelenek kiszolgálni a propagandagépezetet. Dzseninbe egyébként nem csak holttesteket szállítottak a palesztinok az izraeli katonaság kivonulása után, az állítólagos mészárlás bizonyítékaként, hanem döglött kutyák és macskák tetemeit is szétszórták, hogy a bűz nagyobb legyen.

– Ekkor az izraeli baloldal is megismerhette a palesztin vezetés valódi arculatát. Rövid távú célként immár ők sem a békét, hanem a telepekről való kivonulást és a palesztin demokratikus átmenet támogatását tűzték a zászlajukra.

– A baloldal Camp David óta elveszítette a talajt a lába alól. Arafat kis híján megsemmisítette az izraeli békemozgalmat, mert minden olyan alapvető tételt, amelyre a békemozgalom építkezett, elvetemült módon megtagadott. A baloldal többek között azért sem képes felocsúdni, mert a palesztinoknál nincs békemozgalom, így nem képes azzal érvelni, hogy a másik oldalon is vannak, akikkel együtt kell működnünk ahhoz, hogy egy nagy békemozgalom egyesítse a két ellenfelet. A világ nagy részében értelmiségiek, írók, költők, akadémikusok és művészek állnak a békemozgalmak élén, mint a megértés, az emberi szeretet, a humanizmus letéteményesei. Az arab világban viszont épp ez a csoport vezeti az Izrael-ellenes propagandaháborút. Egyiptom és Izrael között évtizedek óta béke van, de az egyiptomi értelmiségiek minden csoportja bojkottálja Izraelt. Ha egy egyiptomi újságíró el mer jönni Izraelbe, akkor a sajtó kiveti magából. Ha egy egyiptomi orvos felszólal Izraelben egy konferencián, akkor a konferencia után már nincs hova visszamennie, mert az orvosszövetség bojkottálja. Az arabok közül Izraelnek egyedül a palesztinokkal van élő kapcsolata: nekik sincs békemozgalmuk, de ők legalább nem bojkottálják az izraeli békemozgalmat, és legalább elismerik, hogy lehet az izraeliekkel tárgyalni, beszélni, és kapcsolatot fenntartani.

– Bár a békemozgalom tiltott, Arafatnak egyre erősebb ellenzéke van, mely támogatná az Izrael által kezdeményezett demokratikus politikai változásokat. Szakértők szerint a második intifádának az előzővel ellentétben nincs tömegbázisa, valójában gerillaháborúról van szó.

– Most, a nagy földrengések után tapasztalható szeizmikus reakció tanúi vagyunk, ezer kisebb utórengés kíséri a jelenséget. A palesztinokat megdöbbentette, hogy számításaikkal ellentétben a világ szavakkal igen, de tettekkel nem állt egyértelműen melléjük. Izrael bevonult az arab városokba és menekülttáborokba, és tudtára adta a palesztinoknak, hogy ha túlzásba viszik a terrorizmust, móresre tanítja őket. Most próbálják levonni ennek a leckének a tanulságait. Valóban meggyöngült Arafat hatalma, mert a palesztinokban tudatosult: ahelyett, hogy Arafat békét teremtett volna, és fellendítette volna a palesztin gazdaságot, két éve egyik szenvedésből a másikba taszítja a népét, és mindehhez semmi pozitív eredményt nem tud felmutatni. Leginkább az ábrándította ki őket, hogy az arab világ sem segített. Az arab világnak is vannak fenntartásai Arafat közel-keleti politikájával szemben. Szaúd-arábiai béketerv ide vagy oda, az arabok nem hajlandók Arafat muzsikájára táncolni. Félnek attól, hogy a zendülések átterjednek Jordániába és Egyiptomba, ami aláássa a közrendet. Ezért elég erős palesztinellenes hangulat van az arab uralkodók körében is.

– A beszélgetés vége felé egyre inkább úgy tűnik, hogy ön szerint nem a médiaháború, nem az üzenetek jellege és értelmezése a legfontosabb, hanem a politikai lépések.

– A helyzet ennél összetettebb, egy példával elmagyarázom. **Mose Dajan** külügyminisztersége idején alakult egy tanácsadó csoport közéleti emberekből, melynek én is tagja voltam. Abban segítettük Dajant, hogy megértessük külföldön az izraeli politikát. Amikor találkoztunk vele, megmondtuk, hogy milyen politikát kell folytatnia ahhoz, hogy jó benyomást tegyünk a külföldre. Erre ő azt felelte: „Nem azt kérdeztem, hogy milyen politikát folytassak. Én arra kértem magukat, hogy magyarázzák meg a politikámat!" A válaszom tehát az, hogy nem irányíthatjuk Izrael életbevágóan fontos politikai lépéseit aszerint, hogy milyen befolyással lesznek az országimázsra. Azt kell tennünk, ami a legjobb és a legfontosabb az országnak, és aztán próbáljuk megmagyarázni, több-kevesebb sikerrel.

FRANZ ROSENZWEIG

A Megváltás csillaga

(Részlet)

A kinyilatkoztatás ünnepei

A három zarándokünnep, amelyre hajdan mindenki a közös szentélyhez vonult, az Egyiptomból való szabadulás ünnepe, a Tíz Ige kinyilatkoztatásának ünnepe, a sivatagi sátrak ünnepe – ez a három alkotja a képét a nép mint a kinyilatkoztatás hordozója sorsának. A kinyilatkozásban együtt kinyilatkoztattatik a teremtés és a megváltás, amaz, mert a kinyilatkoztatás végett történt, és így a szó szorosabb értelmében egyenest a kinyilatkoztatás teremtése; emez mert a kinyilatkoztatás tanítja, hogy várjunk a megváltásra; így a kinyilatkoztatás által kiválasztott nép sorsmenetében is a tulajdonképpeni kinyilatkoztatás elfogadásának pillanata és napja körül következnek azok a tágas ünnepi idők, melyekben a nép kinyilatkoztatás-elfogadói rendeltetésére ébred; ez a rendeltetés a következő három fokozatban bontakozik ki: az, hogy néppé teremtetik, az, hogy adományként kapja a kinyilatkoztatás szavát, és hogy vándorol az elfogadott Tórával a világ sivatagán keresztül. A hetek ünnepének kettős napját az Egyiptomból kivonulás nyolcnapos ideje és a lombsátrak ünnepe fogja közre. E háromban vonul az év mintegy természetszerű talaján Sabbatjaival, az örök történelem vonulása. Mert csak látszólag az emlékezés ünnepei ezek: valójában ami történeti bennük, az csupa sűrű jelen, mindháromra illik, amit az első résztvevőinek mondanak: úgy kell az ünnepet ünnepelnie, mintha ő maga volna az, aki Egyiptomból kiszabadult. E nemzeti történelem kezdete, közepe és vége, a nép alapítása, pályájának csúcsa és örökkévalósága – minden új nemzedékkel, nem, minden új évjárattal és a régi évjáratok minden új évével újjászületik.

A szabadulás ünnepe

Egy nép szabadulásában teremtetik néppé. Így a nemzeti történelem kezdetének ünnepe: szabadulásünnep. Ezért már a Sabbat is joggal úgy mutatkozhatott, mint intés az Egyiptomból való kivonulásra. Hiszen a szolga és a szolgálólány szabadságát, melyet az ünnep hirdet, a népnek a szolgaság házából, Egyiptomból való szabadulása határozza meg, és megújítja a minden parancsolatot kísérő isteni törvény: a szolgának, a nép között lakó idegennek a szabadságát is tiszteljék; íme ez a népen belüli, Isten akarta szabadság és a népnek Isten alkotta, az egyiptomi fogságból való szabadulása közötti összefüggés tudata. A nép teremtése is, mint minden teremtés, így magában hordozza a végső célt, a végső értelmet, mely végett megtétetett. Ezért lett a három közül a legelevenebb a nép érzése számára; magában hordozza a másik kettő értelmét.

A vacsora, melyre ezen az ünnepen a családapa az övéit összegyűjti, valójában a par excellence étkezés a vallási év sok étkezése között; ez az egyetlen, amely elejétől végéig istentiszteleti cselekedet, és elejétől végéig – valóban, így is nevezzük: „rend" – liturgikusan szabályozott. A szabadság szava világol fölötte elejétől fogva. A lakoma szabadsága, melyen mindenki egyenlően szabad, megmutatkozik abban is, ami más dolgok mellett „megkülönbözteti" ezt az éjszakát minden mástól: a „oldalra támaszkodó" ülésben megmutatkozik még elevenebben, mint az antik szimpozionra való emlékezésben az asztalnál fekvéssel, abban, hogy éppen a legfiatalabb gyerek jut szóhoz, és abban, hogy a családapa asztalnál mondott szavai hozzá, az ő természetéhez és érettségéhez igazodnak; hiszen ez a jele az igazi szabad társulásnak, szemben az oktatással, amely mindig uralmi és nem társulásos jellegű, hogy a kör peremével viszonylag legközelebb álló adja meg a társalgás szintjének törvényét; még őt is be kell vonni a társalgásba; senki, aki testileg jelen van, nem maradhat szellemileg kizárva; a társulás szabadsága mindig a hozzá tartozó összes személy szabadsága. Így hát ez a lakoma a nép szabadságra elhivatottságának jelévé válik. Hogy az elhívatás csak kezdet, a nép megteremtése, az megmutatkozik a legkisebb gyermek előtérbe kerülésének másik oldalában: Az egész azáltal, hogy csak a legfiatalabb szólal meg a saját hangján, mégis az oktatás formáját ölti magára: a családapa beszél, a ház hallgatja, és csak azt est folyamán nyer fokról fokra közös önállóságot, míg végül a második rész dicsénekeiben és az isteni titok és borközi tréfa között lebegő asztali énekeiben a még az étkezési közösségben is uralmi rend teljesen fölolvad közös-ségben.

A nép alapításából kitekintés nyílik további sorsa fordulóira, de csak mint kitekintés. Úgy tűnik, mintha mind előképként jelen volna amaz eredetben. Nem ma először keltek föl ellenünk, hogy kiirtsanak, nem, minden nemzedékben egészen addig az elsőig, amely Egyiptomból kivonult – és minden nemzedékben Isten megmentett minket. És amit ő hajdan velünk cselekedett, a megszabadítást a szolgaság házából, nekünk elég lett volna; de neki, aki csak magának elég, neki nem volt elég: elvezetett bennünket a Szinájra, és tovább, a Szentélybeli nyugodalom helyére. S csak az ünnep utolsó napjai nyitják meg a felolvasott szentírási szövegekben a kilátást az eredetből arra, amit az eredet, a nép megteremtése már magában rejtett: a kinyilatkoztatásra, és a végül eljövő megváltásra. A kinyilatkoztatásra utal az Énekek éneke felolvasása; a megváltás távolába irányuló tekintetet megnyitja az ézsaiási jóslat a hajtásról Iszai törzséből, aki a földet megveri szája botjával azon a napon, amikor a farkas és bárány együtt lakoznak, és a föld telve lesz az Úr megismerésével, ahogyan a víz fedi a tengert; a törzs azonban állni fog, zászlóul a népeknek, és pogányok fogják követni. Ez a vége annak a búcsúszónak, mellyel a megszabadítottak vacsorájának résztvevői búcsút vesznek egymástól: Jövő évben Jeruzsálemben. Élijáhu prófétának, az Iszai törzséből való ama hajtás előhírnökének, aki mindenkor az atyák szívét

a gyermekekhez hajtja, és a gyermekeket az atyákhoz, hogy a vér folyama kiapadhatatlanul folyjék az idők éjszakáján át a majdani reggel felé, neki áll készen, minden házban, ahol a lakomát megünneplik, egy megtöltött kehely.

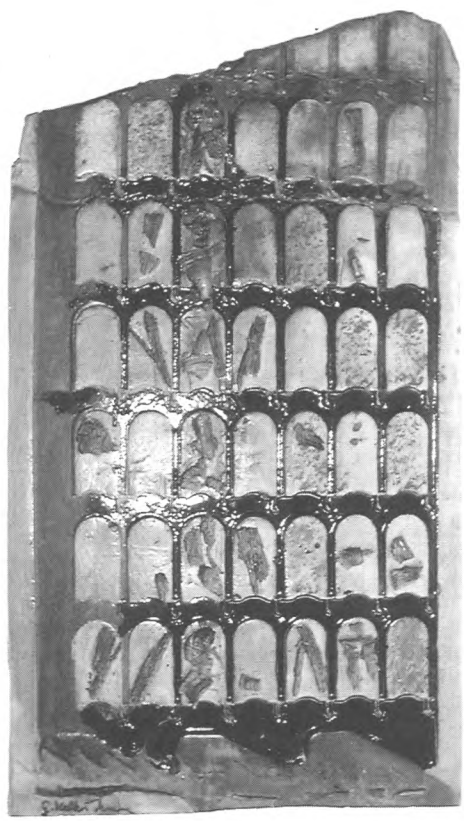
A kinyilatkoztatás ünnepe

Csak két rövid ünnepnapig tart a kinyilatkoztatás népének ünnepei közt a szűkebb értelemben vett kinyilatkoztatás ünnepe. Így a kinyilatkoztatás mint a jelen pillanata áll a múlt mindigtartó volt-ja és a jövő örök jövetel között. És ahogyan a kinyilatkoztatás a legszorosabban összefügg a teremtéssel, azaz hogy a kinyilatkoztatás teljesen magában foglalja a teremtést, míg a teremtés a kinyilatkoztatásra mint a beteljesülésre utal, ugyanígy a népen belüli kinyilatkoztatás ünnepe közvetlenül követi a néppé alapíttatás ünnepét. A szabadulás ünnepének másnapjától fogva kezdődik az otthonokban a napok számlálása a kinyilatkoztatás ünnepéig. Az ünnep maga teljes kizárólagossággal a kettős szinái csoda egyetlen pillanatában mélyül el: Isten alászállásában a néphez és a tíz ige meghirdetésében. A nemzeti eredet mindent magában hordozó ünnepével ellentétben, szinte semmit nem tud semmi rajta kívüliről; a kinyilatkoztatás előttje és utánja árnyékban marad; a nép teljesen alámerül az Istennel való kettős magányában. A felolvasott prófétaszövegek sem adnak vissza- vagy kifelé pillantást, hanem a befelé fordított tekintetet még mélyebben a belső felé vezetik. Ezékiel rejtélyes, alakokkal teljes látomása az isteni közeledésről és Habakkuk viharos éneke Isten világba rontásáról, ott a lény belső titkaira utalás, itt a hatalmasnál hatalmasabb megjelenés ábrázolása, de mindkét esetben megmaradás a kinyilatkoztatás egy, legnagyobb pillanatának körében. És így az ünnep újabb keletű imái sem tudnak betelni a kinyilatkoztatás egyetlen nagy tartalmának, a tíz igének mindig új, költői körülírásaival.

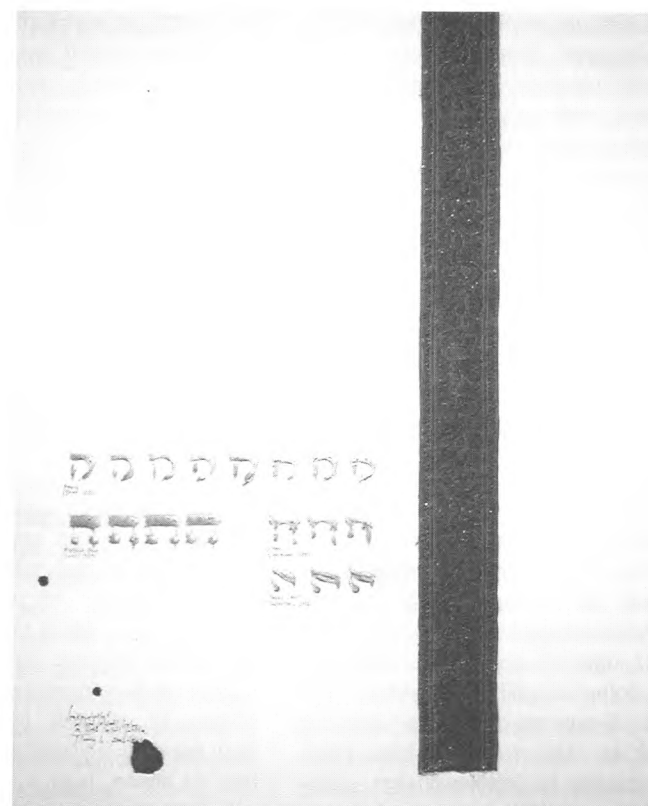
A sátrak ünnepe

De a nép nem szabad, hogy megmaradjon a Szináj óvó árnyékában, mellyel Isten körülövezte, hogy vele egyedül legyen. Ki kell lépnie az istenével való rejtett kettős magányból a világba; meg kell kezdenie sivatagi vándorlását, melynek végét az a nemzetség, mely a Szináj alatt állott, már nem érheti meg; csak egy utóbb született nemzedék fogja a sivatagi vándorlás után megtalálni a nyugalmat a haza isteni szentélyében. A sátoros ünnep egyszerre a vándorlás és a nyugalom ünnepe; emlékezésül a hajdani hosszú vándorlásra, mely ott végül nyugalomra vezetett, a házhoz tartozók nem a ház lakott tereiben gyűlnek össze vidám lakomára, hanem könnyű, gyorsan épített tető alatt, melyen áttűnik az ég. Ekkor a nép emlékezik, hogy az éppen mai nap háza, bárhogy csábítson is a nyugalomra és a szilárd lakozásra, valójában nem egyéb sátornál, amely átmeneti pihenőhelyül szolgál a századok sivatagán át a hosszú vándorúton; mert csak e vándorlás végén int a nyugalom, melyről az első templom megépítője mondta, ahogyan ezen az ünnepen felolvassák: Áldott legyen, aki népének nyugalmat adott.

Hogy ez az ünnep ilyen kettős értelmet hordoz, hogy ez a kinyilatkoztatás



G. Heller Zsuzsa: Emléktöredékek

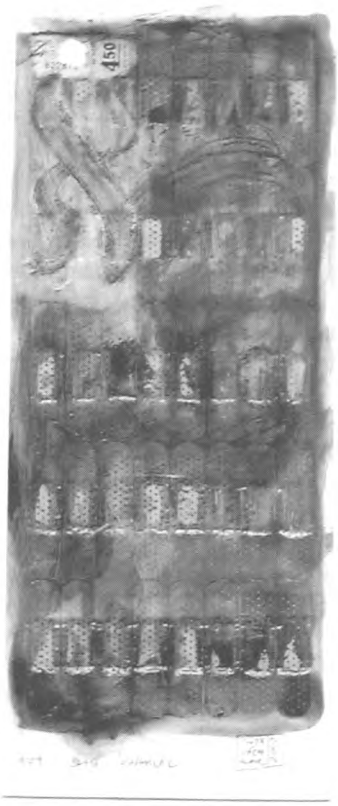


Thury Levente: írásgyakorlat

három ünnepén belül a megváltás ünnepe, és ezért itt a megváltást csak mint a jövendő megváltás reményét és bizonyosságát ünneplik, míg ez az ünnep a valódi örökkévalóságban jelen lévő megváltás ünnepeivel már egy hónapon belül határos, de nem esik egybe velük, azt bizonyítják, ha bizonyításra még szükség volna, a próféta-szakaszok, melyeket ezen az ünnepen felolvasnak. Az első napon ez Zeharja hatalmas zárófejezete az Úr Napjáról a próféciával, mely a minden napi istentiszteletet is zárja: És Isten király lesz az egész földön; azon a napon Isten Egy lesz, és a neve: Egy. Ahogyan e legmagasztosabb igéje a reménységnek mindennap a közösség utolsó szava, úgy ez áll a vallási év végén is. Ehhez járulnak az ünnep más napjain Salamon szavai a Templom felavatásakor, amikor a Szövetség ládájának vándorló szentélye végül nyugalomba ér, mely nyugalmat a nép már Josué alatt megtalálta. Itt a végső szó majdani felismerését, „a föld minden népeinek az örökkévaló Isten, és senki más", csodálatos együttállásban összehozza az *egy* néphez intézett intéssel: Szívetek legyen „egészen" az Örökkévalóval. És éppen ez a tettek hordozta összefonódása a szív egységének, Isten egységének és a népek egységének, ahogyan az az isteni Név megszentelésében a nép által a népek számára képezi a zsidóság legbelső alapját, ezen összefonódottság ezen ünnep Ezékiel szakaszaiban több helyen is kifejeződik; annak az imának is, mely a háromszoros megszentelés imája, itt van a bibliai forrása: és én felmagasztalom magam, megszentelem magam és hírül adom magam számos népeknek, hogy megismerjék: én vagyok az Örökkévaló.

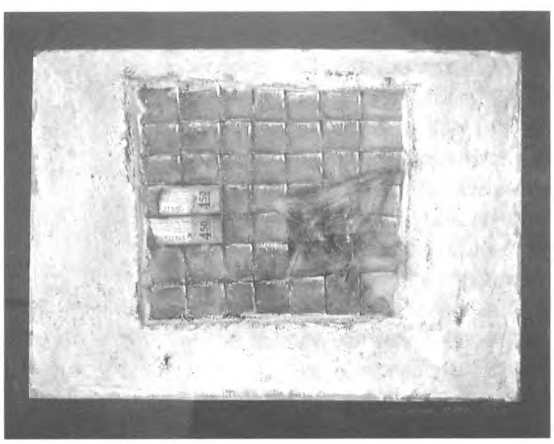
Így a sátoros ünnep mint a nyugalom ünnepe egyszersmind a legmagasztosabb remény ünnepe is. A megváltás ezen ünnepen nem jelenvaló, csak remélik, csak a vándorlásban várják. Így ez az ünnep, mivel a megváltást nem saját birodalmában, hanem csupán a kinyilatkoztatás hegyéről látja és láttatja, nem lehet az utolsó szó. Ahogyan a Sabbat ismét a munkanapba torkollott, úgy a vallási év ezen lezárulása, anélkül, hogy lezárulásként kiélhette volna magát, megint közvetlenül bele kell torkolljon a kezdetbe. Közvetlenül a Tóra utolsó szavaiból támad a Tóra örömünnepén az első szava; és az az aggastyán, aki a közösség nevében ezen átmenet fölött őrködik, nem Tóra „férjének", hanem örökkön örökké csak „vőlegényének" neveztetik. Nem véletlenül van azonban a sátoros ünnephez hozzárendelve az emésztő kétely könyve: a Prédikátor. A kijózanodás, mely a Sabbatra következik abban a pillanatban, amikor utoljára lélegzik be az illatát – itt ez a kijózanodás a Prédikátor könyvének felolvasása által mintegy magának az ünnepnek a részévé lesz. A sátoros ünnep, habár a nyugalomra való megváltást ünnepli, mégis még a sivatagi vándorlás ünnepe. A nép közös-ségének ünnepein, a közös étkezésben éppoly kevéssé, mint a közös hallgatás ünnepein, még nem lépett be az ember az utolsó elhallgatás közös-ségébe. A közös-ség puszta megállapításán túl a közös szóban, ahogyan puszta fenntartásán túl a közös életben, kell hogy legyen valami magasabb, feküdjön bár e magasabb valami a közösség legszélső határán, és legyen bár a közös-ség túl a közös életen.

Bíró Dániel fordítása





Harasztÿ István:
Zsidó betűk IV.



Tooth Gábor Andor:
Egy betű magamnak

Tooth Gábor Andor:
Édentől keresztre

HENRY KREISEL

Haszid dal

Jól megtermett, szakállas férfi állt az első osztályt a turista osztálytól elválasztó átjáróban. Gondosan szemügyre vette a repülőgép belsejét, mintha azt szeretné látni, kik vannak rajta, és hány ülőhely szabad még. Arnold Weiss, aki hátul az ablaknál ült, megérezte, hogy a férfi tekintete őrá szegeződik. Egy pillanatig mintha valósággal megbabonázták volna. A sötét szempár szinte fogságba ejtette, azután átsiklott rajta.

Az idegen férfi, akár valami furcsa kísértet, lassan lépett be az utastérbe. Döbbenetes, gondolta Arnold Weiss. Egy haszid a repülőgépen, amint éppen Montrealból New Yorkba repül. Miért furcsa? És ha egy fekete ruhás, fátylat viselő apáca vagy egy hosszú reverendás pap haladna végig az átjárófolyosón, vajon meglepődne-e? Akkor most miért? A hosszú, fekete kaftán a férfi minden lépésénél lágyan suhogott.

Mögötte most más fekete kaftános, fekete kalapos emberek jelentek meg, és mentek előre. Arnold Weiss megszámolta őket. Egy, kettő... öt... tíz. Az első, a legmagasabb, megállt, megnézte a beszállókártyáján az ülésszámot, egy vagy két lépést tett, aztán leült Arnold Weiss mellé. A többiek követték és elfoglalták helyeiket. Arnold Weiss körül most csupa haszid ült. Teljesen körülvesznek, gondolta Arnold Weiss, majd hátradőlt az ülésén és elmosolyodott.

A mellette ülő haszid levette széles karimájú, kerek, fekete kalapját. Alatta kis fekete sapkát, *kipát* viselt. Megigazította, azután a kaftánjába mélyesztette a kezét, elővett egy kis, szamárfüles héber könyvet, és olvasni kezdett. Egyik lábát kinyújtotta oldalt a folyosóra, és Arnold Weiss meglátta, hogy magas szárú fekete cipőt visel. A haszidok Arnold Weiss körül mind beszélgettek, néhányan jiddisül, mások angolul. A mellette ülő haszid azonban csak olvasott, s így nem szólt egy szót sem. Időnként mozgott az ajka, mintha imádkoznék. Hatalmas termetével alig fért el az ülésen.

Egy stewardess halkan, mosolyogva lépdelt végig az átjárófolyosón, miközben megnézte, becsatolták-e a biztonsági öveket az utasok. Most megállt, és kedves, szelíd hangon így szólt: – Kérem, szíveskedjék becsatolni a biztonsági övét!

Arnold Weiss ösztönösen az övhöz nyúlt, de aztán eszébe jutott, hogy már jóval előbb becsatolta. A stewardess halk utasítása a mellette ülő haszidnak szólt, aki az ölébe tette a könyvét, és vesződni kezdett az öv két végével. Ki kellett az övet engednie teljes hosszára, és még akkor is alig tudta becsatolni. Lehetetlen, gondolta Arnold Weiss, hogy az öv akkor is meg tudjon tartani egy ekkora, fatörzsnyi testet, ha a szükség valóban próbára tenné az öv erejét.

A repülőgép gurulni kezdett a kifutópálya felé. Arnold Weiss érezte, hogy a mellette ülő utas feszültté válik, és ez az idegesség rá is átragadt. Zúgtak a motorok, a gép felgyorsult a földön. A haszid megragadta a könyvét, de a tekintete félresiklott az ablakon túlra, miközben felsőteste kissé himbálózott előre-hátra, s az ajka mozgott.

Most már teljesen fönt voltak a magasban. A férfi teste elernyedt. Arcáról eltűnt a feszültség. Arnold Weissre nézett, és elmosolyodott. Arnold Weiss visszamosolygott rá. Aztán kinézett az ablakon, és látta, hogy mértani alakzatokba rendeződik a táj, s a Szent Lőrinc folyó kelet felé kanyarogva átvágja a négyszögeket.

– Egy *Farbrengen*re megy? – hallotta meg a saját hangját Arnold Weiss, miközben elfordította a fejét, s az ablak felé fordult. A szavak szinte akaratlanul formálódtak meg, mintha valaki más kezdett volna beszélni.

A haszid fölpillantott a könyvéből. Félig döbbenten, félig zavartan fölkiáltott: – Honnét ismeri ezt a szót?

Arnold Weiss feléje fordult. – Milyen szót? – kérdezett vissza.

– Azt, hogy *Farbrengen*.

– *Farbrengen. Farbrengen.* – Arnold Weiss lágyan ismételgette a szót, mintha megpróbálná annak különös hangzását fölmérni. – Nem tudom. Nem tudom, hogyan jutott eszembe.

– Ilyen szót. Ilyen szokatlan szót. És nem tudja, hogyan idézte föl! – A haszid hangjából enyhe gúny érződött. – Tudja egyáltalán, mit jelent ez a szó, hogy *Farbrengen?*

Arnold Weiss töprengett. – Nem jelent-e – kérdezte végül bizonytalanul – egyfajta összejövetelt, ahol haszidok gyűlnek össze, hogy egyenek-igyanak, beszélgessenek és meghallgassanak valamit? És hogy énekeljenek?

– De kitől hallotta ezt a szót?

– Nem tudom már. Nem tudok rá visszaemlékezni. Nem hallottam ezt a szót Isten tudja, mióta. Harminc vagy harmincöt éve.

– Hát így. Szóval hallotta már ezt a szót. Nagyon régen. De hallotta. És hol hallotta?

– Nem tudom pontosan – felelte Arnold Weiss. – De egész biztosan a nagyapám házában.

– Kanadában?

– Nem, nem. Lengyelországban. A nagyapám házában. Gyerekkoromban.

– Lengyelországból való?

– A nagyapám Lengyelországban élt.

A KÖNYV ÉS AZ ÍRÓ

MIRROR OF A PEOPLE
CANADIAN JEWISH EXPERIENCE
Jewish Educational Publishers of Canada

HENRY KREISEL (1922) Bécsben született, 1940-ben elmenekült a nácik elől. Az angol kormány „ellenséges idegennek" tartotta, ezért Kanadában internálótáborba került. Amikor néhány írását kicsempészték, kiderültek valódi körülményei, s hamarosan kiszabadult. Két legismertebb regénye: *The Rich Man* (A gazdag ember, 1948) és a *The Betrayal* (Az árulás, 1964). A *The Almost Meeting and Other Stories* (A csaknem találkozás és más történetek) elbeszélésgyűjtemény, amely huszonöt év írásait tartalmazza, köztük a *Chassidic Song*ot (Haszid dal) is. Henry Kreisel jelenleg a University of Alberta (Calgary) Komparatív Irodalom és Dráma Tanszékének professzora.

De anyám és apám már Angliában. Apám rögtön az első világháború után kiment Angliába, azután visszatért Lengyelországba, hogy elvegye anyámat feleségül, és azután kivitte Angliába. Én már ott születtem. De akkoriban időnként visszajártunk Lengyelországba, hogy meglátogassuk a nagyszüleimet. És a nagyapám házában hallottam egy *Farbrengen*ről.

– No lám. És a nagyapja? Haszid volt?

Arnold Weiss kissé eltűnődött. – Nem tudom – felelte kisvártatva. – Tényleg nem tudom. Akkor nem tudtam róla. Nyaranként mentünk oda, kétszer vagy háromszor, mielőtt meghalt. 1932-ben vagy 1933-ban. Ekkor halt meg.

– Így hát megúszta – állapította meg a haszid.

– Megúszta? Mit?

A sötét szempár Arnold Weissre pillantott. – Még kérdeznie kell – szólt döbbenten a haszid, enyhe szemrehányással a hangjában. – Hogy mit úszott meg, azt kérdezi... A háborút. A hitlerájt. A vészkorszakot.

Arnold Weiss bólintott. – Igen – felelte, s a hangja hirtelen rekedt lett, és kiszáradt a szája. – Igen. Megúszta. Ha erre gondol.

– A nagyapja biztosan haszid volt – tűnődött a másik. – Különben miért beszélt volna egy *Farbrengen*ről?

– Igen, lehet – morfondírozott Arnold Weiss. – Bizonyára közel állt a haszid mozgalomhoz. – Egy pillanatig az emlékeibe merült. – Hosszú szakálla volt – folytatta csöndesen. – A térdén ültem valamikor régen, és simogattam a szakállát. Arra emlékszem. De azt hiszem, sohasem láttam, hogy kaftánt viselt volna. Nem hordta az – az egyenruhát. A haszid egyenruhát. – Elmosolyodott. De hiába várta, hogy a másik viszonozza a mosolyát, csalódnia kellett.

– Ha egy *Farbrengen*ről beszélt – érvelt a haszid, mintha csak a Talmud egyik szakaszát magyarázná –, akkor már valamikor biztosan elment egy *Farbrengen*re, mielőtt ön meghallotta, hogy arról beszél. Vagy minden bizonnyal azt tervezte, hogy elmegy egyszer... Hol élt a nagyapja? Milyen városban?

– Stanislawowban.

– Élt ott egy rebe, Stanislawowban?

– Nem tudom.

– Azt hiszem, kellett, hogy legyen – vélekedett a haszid. – És akkor biztosan elment egy ottani *Farbrengen*re. A nagyapja. Hogy együtt legyen a rebével. Hogy hallja a rebe bölcsességét. Hogy merítsen a forrásból. Hogy énekeljen... Hogy hívták?

– A nagyapámat?

– Igen.

– Mosesnek, Moses Drimmernek.

– És önt?

– Arnold Weissnek.

– Betartja-e a parancsolatokat?

Micsoda szemtelenség! Milyen jogon kérdezhet ilyet tőle ez az ember? Csak úgy egyszeriben. Arrogánsan rátelepszik, miközben egyfajta erkölcsi magasabbrendűséget igyekszik hirdetni. Arnold Weiss szorosan odahúzódott az ablakhoz. Nem kívánt vitába bocsátkozni. – Hogy hívják? – kérdezte, miközben figyelmen kívül hagyta az előbbi kérdést.

– Josef Shemtovnak – felelte a haszid. – Magyarországról jöttem. De a háború után. Túléltem... De kérdeztem valamit. Betartja-e a parancsolatokat?

– Miért fontos ez? – tudakolta Arnold Weiss. Kissé megemelte a hangját, bár megpróbált uralkodni magán és nyugodtan beszélni.

– Azt hiszem, ha valaki Moses Drimmer unokája, annak be kell tartania a parancsolatokat – jelentette ki Shemtov. Úgy beszélt, mintha ismerte volna Arnold Weiss nagyapját, s így joga lenne őt kérdőre vonni és erkölcsi prédikációt tartani neki.

– Ki mondja, hogy egy embernek azt kell tennie, amit az apja tett, arról nem is szólva, hogy egy unokának követnie kellene a nagyapját?

– De hiszen ott ült a térdén, és simogatta a szakállát! Így hát tisztelni kell az emlékét, és be kell tartania a parancsolatokat!

– És mi legyen az apám emlékével? Lehet, hogy nem tartotta be a parancsolatokat, mégis őt követem.

Shemtovot nem lehetett meggyőzni.

– Annál rosszabb – jelentette ki. – És annál inkább szükséges, hogy visszatérjen a nagyapja hitéhez.

Arnold Weiss elnevette magát. Nem tudta a beszélgetőtársát komolyan venni.

De Josef Shemtov makacsul folytatta: – Ne nevessen! Ne nevessen! Moses Drimmer nem felejtette el!

– Mire jó mindez? – kérdezte Arnold Weiss most már valóban bosszúsan. – Miért kezdte el ezt az egészet?

– Még hogy én? – kiáltott föl Shemtov. – Én kezdtem? Mit kezdtem el? Én szólítottam meg, vagy ön beszélt-e hozzám először? Én mondtam-e, hogy hová megyek, vagy ön kérdezte-e meg tőlem? Ki említette meg a *Farbrengen*t? Én vagy ön? – Elhallgatott egy pillanatra, és a gondolataiba merült. Aztán nagyon halkan így szólt: – De vajon ön volt-e valóban? Vagy talán Moses Drimmer szólt-e az ön hangjából? Nem az apa. A nagyapa. – Diadalmas mosollyal szünetet tartott. A sötét szempár kihívóan nézett Arnold Weissre, aki zavarodottan, szinte megbabonázva keresgélte a szavakat, de még mielőtt rájött volna, mit akar mondani, Shemtov így folytatta:

– A *ribojnoj sel olam* – a világ Teremtője – áldott legyen az Ő neve – nagyon rejtélyes módokon tudja kifejezésre juttatni az akaratát. Honnét tudhatnánk, hogy Moses Drimmer – áldott legyen az emléke –, aki valamikor régen egy szent rebe lábánál üldögélt, a szent szavakból áradó bölcsességét hallgatta, és egy *Farbrengen*en táncolt és énekelt, nincs-e itt velünk ezen a repülőgépen, és nem szól-e önön, az unokáján keresztül hozzánk?

– Ön megőrült – kiáltott fel Arnold Weiss döbbenten.

– Megőrültem? De hát ki beszélt önhöz? Ki súgta meg azt a szót? Hogy *Farbrengen*. Mikor mondta ki ezt a szót azelőtt valaha is? Mikor jutott azelőtt eszébe? – Shemtov kérdései most kihívóan hangzottak. – Mikor? – kérdezte agresszívan.

– Sok mindent ki lehet magyarázni egy kis szóból – válaszolta Arnold Weiss, és igyekezett nagyon közömbösnek látszani, de hirtelen beleborzongott abba az érzésbe, hátha a nagyapja valóban ott van, azon a gépen, és éppen Montrealból New Yorkba repül. Arnold Weiss körülnézett, forgatta a fejét, hogy lássa a körülötte lévő haszidokat, akik valóban minden ülést elfoglaltak.

– Nem mindennapi szó – folytatta Shemtov. – Hanem nagyon különös. És ön ismerte. Milyen régen mondta ki ezt a szót utoljára?

Arnold Weiss megköszörülte a torkát. – Amennyire tudom – felelte azután –, harminc, harmincöt éve nem ejtettem ki ezt a szót. Egyre inkább azt gondolom, hogy nem tudom, kimondtam-e ezt a szót valaha is. Hallottam, de nem hiszem, hogy valaha is kimondtam volna. De hát miért mondtam volna? Nem volt rá okom.

– Pedig kimondta. Amikor megláttam önt, nem ismertem. Nem állt szándé-

komban megszólítani. Amikor kiejtette a szót, teljesen megdöbbentem. Még csak arra sem gondoltam, hogy zsidó. Hiszen nem is látszik zsidónak.

– Mert rövid a hajam és nincs pofaszakállam... *pajesz*om... és nem viselem az önök egyenruháját? – Arnold Weiss arra gondolt, hogy jól visszatromfolt Shemtovnak. A hangjából érződő parányi gúny jelezte, hogy mindez megelégedéssel tölti el.

Shemtov megrázta a fejét. Fölnyúlt és megérintette a *kipá*t a feje búbján. – A lélek csupasz – mondta. – De mindaddig, amíg itt élünk, a testet be kell takarnunk. És az öltözékünknek is ki kell fejeznie valamit. Az ember gyarló. Emlékeztetnie kell magát arra, hogy ki és mi valójában. Néha ez nehéz teher. Milyen könnyű lenne beleolvadni a tömegbe, és olyanná válni, mint a többiek. Senki sem látná. Senki sem venné észre. De nem! Nem és nem! Nem tehetjük. Meg kell mutatnunk a hitünket.

– A hitnek sokféle változata van – vetette köze Arnold Weiss.

– Ön hűséges a hitéhez?

– A magam módján.

– Amikor megházasodott, a hiten kívül nősült? Egy *sikszé*t vett el feleségül?

Arnold Weiss érezte, hogy az arcába tolul a vér. – Mi – mi ez? – hebegte. – Milyen jogon mer tőlem ilyeneket kérdezni? Talán ön a lelkiismeretem? Ki bízta meg?

Josef Shemtov pillanatnyi habozás nélkül válaszolt. – Moses Drimmer bízott meg. A nagyapa. Én vagyok itt helyette.

– Holnap – mondta Arnold Weiss – találkozni fogok a feleségemmel New Yorkban. Vancouverből jön. Távol voltam egy hétig – Montrealban. Ön azt mondhatná... – hagyta abba és elmosolyodott –, hogy egyfajta *Farbrengen*en voltam. Egy konferencián vettem részt, amely James Joyce munkásságával foglalkozott... Hallott már róla?

Shemtov közömbösen vállat vont, és kitartóan folytatta: – De kérdeztem valamit.

– Ír származású író volt – magyarázta Arnold Weiss. – Katolikusnak született, de az egyik legnagyobb hőse, akinek az alakját megalkotta, zsidó. Leopold Bloom. Ezen a konferencián előadást tartottam Leopold Bloom zsidóságáról.

– És az ön felesége? – hajtogatta makacsul Josef Shemtov.

– Ő is zsidó – felelte Arnold Weiss.

– *Gott sei Dank* – sóhajtott föl Josef Shemtov megkönnyebbülten.

Az utastér elején a stewardess már elkezdte felszolgálni a szendvicseket. Mosolyogva lépegetett végig a folyosón, és nyújtogatta ide-oda a tálcákat. A haszidok nem fogadták el. Josef Shemtov Arnold Weissre nézett, hogy meglássa, mit tesz majd. Egy pillanatig úgy látszott, mintha ő is visszautasítaná, de azután hirtelen mozdulattal elfogadta a neki nyújtott tálcát, amelyen két – egy sajtos és egy sonkás – szendvics és egy szelet csokoládétorta volt.

Arnold Weiss megérezte Josef Shemtov helytelenítő pillantását, de nem tudta rávenni magát, hogy farkasszemet nézzen vele. Lassan, megfontoltan majszolni kezdte a sajtos szendvicset. Amikor végül oldalt pillantott, látta, hogy Shemtov már kinyitotta a könyvét, és olvas. Vagy imádkozik talán?

Aztán hirtelen becsukta a könyvet, de még mindig a kezében tartotta. Nagyon halkan beszélni kezdett. – Nem voltam még tizenhárom éves, amikor a hitleri hordák lerohanták a várost, amelyben éltünk. Néhány hónap múlva lett volna a *barmicvo*-m, és már tanultam, készültem rá. *Balebatische*, azaz tisztességes, hithű családból származom. Persze ortodoxok voltunk, de nem haszidok. Apám modern ember volt. Éltek haszidok a városban, de semmi közünk nem volt hozzájuk. Apám fanatikusnak tartotta őket. A város gimnáziumába jártam, és délutánonként elmentem a héber iskolába. Nem jártam a *jesivá*ba, ahová a haszid fiúk jártak. Néhányukat ismertem, mert régebben találkoztam velük, és néha együtt játszottunk, de úgy gondolkodtam, mint az apám. Nem tudtam elképzelni, hogy úgy öltözzem, ahogyan ők. – Halvány mosoly bujkált a szája szögletében. – Ahogyan most öltözködöm... De ha egyszer a tűz lángra lobbant, teljesen mindegy volt, hogyan öltözködünk. Reszketve féltünk és együtt rejtőztünk el. Amikor aztán visszajöttem, üres volt a ház. Nem tudtam, mi történt. Hideg kéz szorìtotta össze a szívemet. Átszaladtam az egyik szomszéd házába. Az is üres volt. Aztán láttam az utcán egy koldust, és ő mondta el, hogy katonák jöttek, és mindenkit elhurcoltak. Így egyedül maradtam. Elbújtam. Koldulni kezdtem. Nem akartam hagyni, hogy elfogjanak. Erdőkben aludtam. Sötét odúkban húztam meg magam.

Aztán egy *gój* család befogadott. Enni adtak, és megengedték, hogy a házukban aludjak. Megszántak, *rahmones*zban, jótéteményben részesítettek. Ezért áldom őket. Így hát Isten óhaja volt, hogy megmeneküljek, és életben maradjak. De ennek meg kellett fizetnem az árát. Meg kellett tagadnom magam. A családomat. A vallásomat. Azzal a családdal jártam templomba. Misét hallgattam. Keresztet vetettem. Megáldott a pap.

Shemtovnak ekkor verejtékcseppek gyöngyöztek a homlokán, s a kaftánja ujjából előhúzott egy gyűrött zsebkendőt, és letörölte a verítéket. Arnold Weiss abbahagyta az evést. A sonkás szendvics érintetlenül maradt a tálcán.

– Így hát túléltem – folytatta Shemtov. – Családom egyetlen tagjaként. Miért? Mi oka lehetett a *ribojnoj sel olam*nak – áldott legyen az Ő neve –, mi oka lehetett arra, hogy túléljem a vészt? És éppen így. Csak a szívem legmélyén tartottam meg a hitet, és azon imádkoztam, hogy az egy szép napon fényesen fölragyogjon. Mikor véget ért a háború, még nem voltam tizenhat éves. Elmenekültem abból a városból, attól a családtól. Nem tudtam, hová rohanok. Végül egy táborba kerültem. Kifogtak egy hálóban, akár egy halat. Több száz, több ezer más emberrel együtt. Olyanok voltak, mint én, de mások is voltak, mint én. Most már szabadon gyakorolhattam a vallásomat. Imádkozhattam a szent nyelven. Csakhogy most megkeseredett minden. A *ribojnoj sel olam* elhagyott. Egész családomból egyedül engem mentett meg, és most elhagyott... A táborban, amikor odakerültem, működött már egy *shul*, ahol naponta háromszor imádkoztak. Néhányan egész nap ott ültek és tanultak. Először boldog szívvel mentem oda. Azután, hogy olyan hosszú ideig megtagadtam, ki vagyok, végre ismét a szent nyelven imádkozhattam az én Istenemhez. Csakhogy most a szívem lett magányos pusztaság. Nem tudtam énekelni. Nem éreztem örömet, amikor imádkoztam... – Ismét elővette a zsebkendőjét, és letörölte a homlokáról a verejtéket. – Miért kellett ennek így történnie? Büntetés lenne talán? Vagy próbatétel? Nem tudtam, nagyon elkeseredtem, és rettenetesen megharagudtam. A *ribojnoj sel olam* – áldott legyen az Ő neve – eltaszított magától. Előbb megmentett, azután eltaszított. Miért? Hogyan

történhetett meg ilyesmi? Felfoghatatlan rejtélyt jelentett ez a számomra. Olyan rejtvény volt ez, amelyet nem tudtam megfejteni. Így hát – ha Ő eltaszított magától, én is eltaszítottam Őt. Tíz évig megvonta magát tőlem az isteni jelenlét, és tíz évig én is távol tartottam magam tőle. Tíz évig.

Nem szólt többet. Úgy látszott, mintha azt várná, hogy Arnold Weiss mondjon valamit, de őt annyira megdöbbentették Shemtov szavai, hogy néma maradt.

Shemtov folytatta. – Akkor ismét váratlan szerencse ért. Mint amikor egy félrehajított holmit megtalálnak, és az ismét a helyére kerül. Más fiatalokkal együtt Kanadába küldtek, hogy ott új életet kezdjünk. Winnipegbe kerültem, ahol egy rendes zsidó családnál laktam. Úgy bántak velem, mint a saját fiukkal. Elhalmoztak a szeretetükkel. Csodálatos emberek voltak. Csakhogy miben hittek?

– De elhalmozták szeretettel – ellenkezett Arnold Weiss.

– Igen – értett egyet Josef Shemtov –, szeretettel vettek körül. De ez nem volt elég. Még mindig elhagyatott pusztaság volt a lelkem. És ők nem tudták betölteni. A szívem mélyére sötétség borult. Iskolába küldtek. Tanultam. Könyvelő lettem. Később elhagytam Winnipeget, és Montrealba jöttem... Itt egy nap, egy téli péntek estén megláttam egy haszidot. Azelőtt sohasem láttam Kanadában haszidokat. Az előtt a pillanat előtt sem Winnipegben, sem Montrealban. Az ellenkező irányba ment, mint én. És akkor hirtelen valami azt súgta – parancsolta! –, hogy forduljak meg, és kövessem. A *shul*-jába igyekezett, és elmentem vele. És akkor ott, azon az estén, amikor a haszidok a szombat-Menyasszonyt köszöntötték, olyan kitörő öröm áradt szét, amelyről addig el sem tudtam hinni, hogy létezik. Nem tudtam elhinni, hogy igaz. Isten a múltban minden okot elvett az énekléstől, és ők mégis énekeltek... Azután hirtelen, mint valami folyam, elárasztott az érzés, hogy belém költözik az isteni jelenlét. Fölzokogtam. Énekeltem. Én is énekeltem. Nem volt okom rá, hogy énekeljek, és mégis énekeltem.

Egy férfihang először angolul, majd franciául bejelentette, hogy a gép hamarosan leszáll New Yorkban, és egyben felszólította az utasokat, hogy csatolják be a biztonsági öveiket.

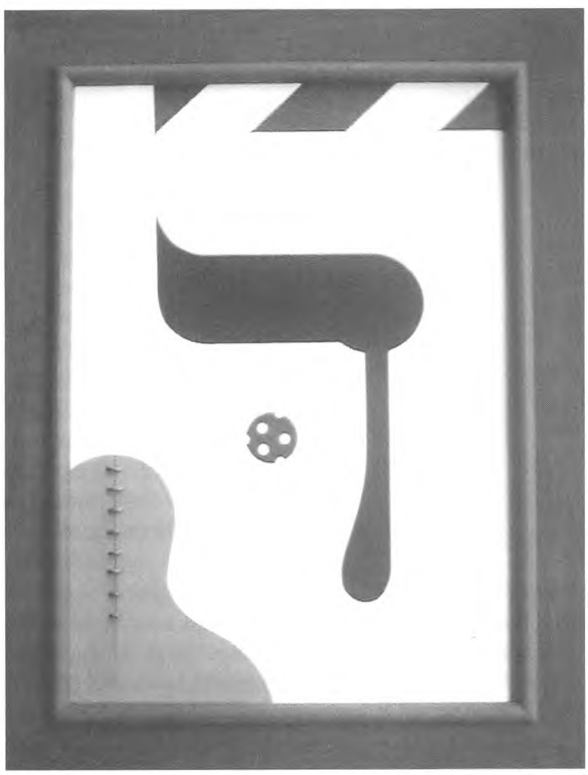
Josef Shemtov elhallgatott. A biztonsági övével vesződött, becsatolta, és kinyitotta a könyvét. Arnold Weiss szeretett volna még pár dolgot megkérdezni tőle, de Shemtov viselkedése minden további beszélgetéstől elvette a kedvét.

A gép simán és zajtalanul ért földet. Shemtov fölpillantott a könyvéből. – *Boruk ha-Sem, áldott az Örökkévaló* – mormolta.

A repülőgép megállt. Az emberek elindultak a kijárat felé. Josef Shemtov föltette széles karimájú fekete kalapját. Lassan haladtak előre a repülőgép eleje felé, Josef Shemtov éppen Arnold Weiss előtt ment. Amikor már majdnem kiléptek a gépből, Shemtov megfordult, és kezet nyújtott. Arnold Weiss megrázta a kezét.

– *Seit gesund* – mondta búcsúzóul Shemtov. – Emlékezzen a nagyapjára, aki tudta, hogy a nyelv a szív művésze, ám a dallam a léleké. – Lassan bólintott. – Énekelt. A nagyapja. Ó, hát persze! Ő is énekelt!

E. Gábor Éva fordítása



ef Zámbó István: Gyógyító négyes



Böröcz András: Bulgakov



Szerényi Gábor: Legyen lelke az örökké élőkével egybekötve

HARASZTI MIKLÓS

Erec Izrael – Made in Hungary*

Ezen a kiállításon itt áll előttünk Izrael, az állam, a nemzet, és az ország – és csattanós meglepetéssel szolgál. Erec Jiszraelre nemcsak a magyar zsidóság lehet büszke, hanem az egész Magyarország. Mégpedig nemcsak Izrael népét illetően, amelynek komoly része innen származott. Hanem a demokratikus Magyarország szellemi termékként is a rokonának, akár a magáénak tekintheti és szeretheti Izrael százhúsz éve folyó szorgalmas, céltudatos épülését.

Az ország kapujára már csak azért is ki lehetne írni: *Made in Hungary*, mert éppen az a legizraelibb Izraelben, ami Magyarországon is a legszebb hagyomány. A tudatos, értelmiségiek vezette nemzetépítés, és a demokratikus politikai szellem. S főként a kettőnek a strapabíró egysége.

Tudom, hogy az izraeli zsidó nemzetre és a mai izraeli demokráciára manapság ritkán szoktak úgy tekinteni, mint a közép-európai kultúra kiküldött nagykövetére a Közel-Keleten.

De amikor végignéztem ezt a kiállítást, amely **Herzl Tivadar** szülőházának helyén nyílik meg, s végigkövethettem a cionizmus erőfeszítését, hogy modern nemzeti nyelvet, modern gazdaságot és demokratikus nemzeti hazát adjon a zsidóknak, lehetetlen volt elfeledkeznem a közös kulturális gyökerekről. Itt minden képen a magyar **Kazinczy** és **Batsányi, Széchenyi** és **Kossuth** álmát látom viszont. Ezek a nyelvújító, kultúrateremtő, szabadságharcos és demokrata magyarok azonnal ráismernének Erec Jiszrael csodálatos történetére, és saját nemzetépítő eszméik tükörképét üdvözölnék Herzl törekvéseiben és Izrael létében.

Hadd idézzek két szöveget a kiállítás hangzóanyagából. A zsidó nép nevében 1919-ben, a párizsi béketárgyaláson felszólaló **Usziskin** szavait senki sem értheti tisztábban, mint az akkori békediktátumtól szenvedő, kisebbségi sorba került, kultúrájukat hűségesen és kétségbeesetten őrző magyarok:

„Ma héber nyelvünkön szólok hozzátok, királyaink és prófétáink nyelvén, melyet soha el nem felejtettünk. Ez a nyelv elválaszthatatlan minden nemzeti törekvésünktől. Amikor Izrael földjén nekiláttunk nemzeti eszmélkedésünkhöz, aligha hogy elkezdtük ott építőmunkánkat, már a háború előtt minden energiánkat a nyelv és a kultúra feltámasztásának szenteltük."



Alija 1939–40-ben



A Siratófal Jeruzsálemben, 1900 körül



Tornaóra a háztetőn az Ayalot mezőgazdasági iskolában, 1930 körül

És kinek ne jutna eszébe a magyar reformkor vagy a magyar radikalizmus, amikor **Ben Gurion** 1929-ben mondott szavait hallgatja, akinél minden nemzeti gondolat egyenesen a szabadságra fut ki:

„Az egész zsidóságnak csak ez az egy és kizárólagos országa van, melyhez sorsa és jövője mint nemzetet kapcsolja. Csak itt tudunk megújulni, csak itt tudunk önálló életet élni, nemzeti gazdaságunk és egyedi kultúránk csak itt bontakozhat ki, csak itt alapozhatjuk meg szuverenitásunkat és szabadságunkat. És ha bárki kétségbe vonja ezt az igazságot, az a nemzet fennmaradását veszélyezteti."

Izraelt tehát nemcsak azok miatt a magyarok miatt lehet szeretni, akik innen menekültek, akik identitásaik közül a zsidó kultúrát követték. Lehet, hogy a szívükben Magyarország iránti haraggal mentek el, hiszen itt először kivetkőztették őket emberi és állampolgári egyenlőségükből, s aztán pusztították őket. De ők nemcsak a zsidók, hanem Magyarország árulóira is haragudtak. Akik segítették őket, a világ igazai, a szebbik Magyarország képviselői, sokan voltak ugyan, de nem elegen – legalábbis ahhoz kevesen, hogy ellensúlyozzák az ádázakat és a közönyösöket, akik valójában kettős nemzetgyilkosok voltak. A magyar kivándorlók, amikor az aliját és Izraelt választották, akkor a szerethető, jobbik magyar nemzet eredeti céljait választották.

Izrael állam ötven év óta nem egyszerűen új állam, új nemzet, hanem az európai demokrácia szigete a Közel-Keleten. Sajnos, nagyon nem demokratikus az az óceán, amelyre ezt a szigetet telepítette a világpolitika. De az erős szellemi indíttatás, amely a sok ezer éves hagyományból és erről a helyről, ebből a szülőházból is származott, mindmáig gondoskodott arról, hogy Izrael az önvédelem parancsának a demokráciát megőrizve tegyen eleget. Ez a garanciája annak, hogy amint lesz békepartnere az izraeli demokráciának, azonnal békét is köt.

Mindezért a magyarok – zsidók és nem-zsidók – nem csupán szolidaritással és a nemzetépítő teljesítmény iránti elismeréssel nézhetik ezeket a képeket. Itt van előttünk mindaz, amit szeretünk, amihez hűségesek lehetünk, és amit a világ szeretetébe ajánlhatunk.

---

* Megnyitó beszéd a Zsidó Múzeum Erec Izrael című kiállításán, 2003. március 26-án. Kurátor: Toronyi Zsuzsanna.

HELLER ÁGNES

Egy igaz filmről

Jancsó Miklós–Hernádi Gyula–Grunwalsky Ferenc: Kelj fel, komám, ne aludjál!

Komédia ez a film a javából, magyar történelmi komédia. Komédia a 20. század magyar történelméből, mely azzal lesz igazán igaz, hogy nem nyúlnak vissza hozzá, hanem „lenyúlják". A mai Budapesten a Duna-parti szállodákat látjuk, nemcsak mi, hanem a hidakon sétáló vidám és gondtalan párok is, mikor ugyanezeken a hidakon zsidókat hajtanak sárga csillaggal a mellükön, mikor ugyanitt szállítják az éneklő honvédeket katonai teherautókon a halálba, mikor itt vonul fel egy orosz tank és itt handabandáznak fegyvereikkel a karszalagos nyilasok. Ha mindez korhű történelmi kulisszák között történne, a film nem lenne sem igaz, sem igazán komikus.

Jót mulatunk azon, hogy mai fővárosunk kellős közepén a múlt kísértetei járnak, szaladnak, menekülnek, ölnek, de jól értjük a komikum komoly üzenetét. A múlt sebeit nem gyógyítottuk be, a halottakat meg sem gyászoltuk, minden „szörnyűséget" el akarunk felejteni, és íme: a meggyilkoltak közöttünk járnak, ott lépdelnek hídjainkon, ott dalolnak teherautóinkon. Nem szabadulunk meg jelenlétüktől, ellenkezőleg: minél jobban meg akartunk szabadulni tőlük, annál inkább itt maradnak közöttünk. Mint a múlt eleven kísértetei, mind a tettesek, mind pedig az áldozatok. A hazug magyarkodásban, a bűntudatban, és talán még az ölelésben is. Az emlékeink magyar történelme itt van és most van: a háborúk, a holokauszt, a szovjet uralom, **Sztálin** és **Rákosi** uralma, '56, a kádárizmus, és most itt sétálunk a derűs Duna-parton, és mindez annál inkább jelenvaló, minél inkább el akarjuk felejteni.

A film a gyászmunka elmaradásáról beszél, gyilkosságok sorozatáról, a kifolyt vérről – és mi mindezen jókat nevetünk. „Háború van", kiált fel újra meg újra Kapa, a bohóc, mert hát mindig háború van, csak néha elfeledkezünk róla.

A magyar zsidóság elpusztítását többször eleveníti fel ez a film. A zsidóság pontosan annyi – olyan nagy – szerepet játszik ebben a filmben, mint a 20. század magyar szenvedéstörténetében. Ha valahol, akkor ebben a nagyon magyar komédiában lesz a holokauszt szörnyű, de mégis zsidó belügyéből a magyar történelem része, Magyarország háborús vesztesége és szégyene.



A múlt jeleneteinek felvonultatása a jelen „kulisszái" között történik. Mert gyakorta érezzük azt, hogy itt a jelen a kulissza. Hiszen álmodunk, rémálmokat álmodunk. De ugyanakkor a film a rémálmokat állandóan destruálja, szétcincálja. Úgy handabandáznak a nyilasok a városunkban ma, ahogy a film egyik szép jelenetében Jancsó Miklós fejére egy őszi tájon – hullani kezd a hó. Mi a kulissza? Az őszi tájkép? Vagy a hulló hó?

Végül is: hogyan lesz a múlt „lenyúlásából" komédia?

Mindenekelőtt úgy, hogy a jelenetek többsíkúak. Többek között idézetek is. Régi filmekből, vagy mai filmekből idéznek. Azaz paródiák, méghozzá sikeres paródiák. A szovjet tank megjelenése nemcsak történelmi emlék, hanem a szovjet filmek paródiája is, ahogy a sárga csillaggal halálba kísért zsidók menete is – többek között – az édeskés és hazug deportációsfilmek paródiája. A „háborús" jelenetek a végtelenig ismételt sematikus háborús filmek paródiái. Parodizálni általában olyan írásokat vagy filmeket érdemes, melyek egy komoly ügyet használtak fel olcsó, szentimentális hatás érdekében, s ezzel elbagatellizálják azt. Ilyenkor nem is marad más hátra, mint nevetni, nevetségessé tenni, kinevetni.

A legkomolyabb ügyek, melyeket a kommersz film szentimentalizál és bagatellizál, a szerelem, a gyilkosság, a szenvedés, a halál. Jancsóék filmje nem a szerelmet, a gyilkosságot, a szenvedést és a halált parodizálja, hanem mindezeknek az elbagatellizálását. Így például az egyik jelenetben **Jancsó Miklós** meghal a kórházban.

Be is mutatják szépen kiterített hulláját. Ámde két orvos mégis eldönti, hogy megoperálja. Az operáció után látjuk őket, ahogy arcukat ellepi a vér – a festék vagy a málnaszörp – s kezeikről is vér csorog. Mondanom sem kell, az operáció sikeres, Jancsó felépül. Íme, a mai orvosfilmek, mint a Vészhelyzet és társai paródiája...

Egy jó filmkomédia elmaradhatatlan kelléke az a figura, akit jobb híján „perszonának" nevezünk. A nagy komikus művészek „csinálnak magukból" egy figurát, s minden filmjükben ezt a figurát játsszák meg bizonyos variációkkal, **Chaplin**től **Woody Allen**ig. Voltak perszonapárosok is, mint például a **Marx** fivérek. A bohócpárosok régi hagyományt követnek. Legklasszikusabb és legnemesebb őseik Don Quijote és Sancho Panza. S hozzá kell tennem, hogy a 20. században megint a legnemesebb alakokban jelennek meg, mint amilyen Vladimir és Estragon **Beckett** tragikomédiájában, a Godot-ra várvaban.

A bohócpárok felosztják maguk között a szerepeket. Az egyik buta, vagy legalábbis annak tűnik, a másik okos és leleményes. Az egyiket mindig megverik, a másikat nem, s lehet, hogy ő az, aki ver. Az egyik bizakodó, a másik bizalmatlan, az egyiknek mindig sikere van a nőknél, a másik hoppon marad. Az egyik magas, a másik alacsony, az egyik kövér, a másik cinege. A film világába a vásártérről és a cirkuszból pottyantak be. És itt elengedhetetlen szerepet kezdtek játszani. Mert ahogy jó komikus regény vagy dráma lehetséges efféle komikus perszona vagy komikuspár nélkül, jelentősebb komikusfilm nélkülük nem létezik. A filmkomédiát efféle bohóckodások éltetik.

Nos, ebben a filmben egy kitűnő komikuspár játszik, s így, kettesben, jellegzetes „perszonát" alkotnak. Kapa és Pepe is felosztották maguk között a szerepeket. Pepe (**Scherer Péter**) az, akit elvernek, akinek nincs szerencséje, akire mindig rámordulnak, míg Kapa (**Mucsi Zoltán**) az, aki ver, aki az okos, aki mindig feltalálja magát. S ahogy hagyományos a bohócpárosok történetében, ezek ketten is szeretik egymást, hiszen elválaszthatatlanok. A film sajátsága, hogy ugyanazt az elvont kettős játékot Kapa és Pepe különböző figurák bőrébe bújva játsszák el. Egyszer agyonlövendő zsidók, másszor katonák, majd operáló orvosok stb. De a szereposztás sémája nem változhat, s így nem is változik,

Ahol gyilkolnak, ott meghalnak. De nem ebben a filmben. Mondjuk, Kapa és Pepe lőtt sebekkel holtan fekszenek a földön, de azután felpattannak, mert hívja őket a rendező vagy a szomjúság. Hagyományos komédiákban ez csak akkor fordul elő, ha valaki holtnak tetteti magát, mint például Argan, a képzelt beteg, vagy ha valamilyen célból elhitetik egyes szereplőkkel, hogy valaki meghalt, bár él, mint **Shakespeare**-nél nemegyszer. De hogy egy filmben megöljenek valakit, s az, aki erőszakos halállal halt meg, utána felálljon és dolgára menjen, furcsának tűnhet. Persze, ha elgondoljuk, hogy egy Hamlet-előadás után a színészek a függöny előtt igen elevenen és jó egészségben hajolnak meg, hogy fogadják a tapsot, akkor a dolog nem is tűnik olyan különösnek. Mindez állandóan megtörténik, de a drámán kívül, azaz az előadás után. Itt azonban a történet elején, közepén, végefelé, ismételten, egyhuzamban történik meg. A „feltámadás" tehát programmatikus. A film nem „pusztán"' egy film, hanem egy olyan film, mely állandóan azt is mondja: „Én pusztán egy film vagyok. Aki itt meghal, az nem halt meg, ne sírjatok." Ezt a gesztust nevezte **Bertolt Brecht** elidegenítő effektusnak. De nemcsak erről van szó, hiszen az illúziórombolás itt kétféle célt szolgál. Egyrészt Brecht módján lerombolja a „darab" illúzióját, ugyanakkor lerombolja azt a hitet is, amit „reprezentációnak" szoktunk nevezni, azt a meggyőződést, hogy ami itt történik, megfelel annak, ami ott, másutt, régen és nem is olyan régen megtörtént. Mert ott, másutt, régen, vagy nem is olyan régen, az emberek nem támadtak fel halottaikból, ők istenigazából meghaltak. Így a film nem lehet a történelmi katasztrófák „reprezentációja", hanem inkább azt sugallja, hogy a történelmi katasztrófák reprezentálhatatlanok. Azzal mond a film igazat, hogy azt mondja: „nem mondok igazat", mert nem tudok reprezentálni. Az igazság nem filmesíthető meg. S éppen ez, többek között, ennek a filmnek az igazsága.

A film tehát úgyszólván lebeg a reprezentáció illúziója s ennek az illúziónak a szétrombolása között. S ezt a lebegést egy régóta ismert költői technikának köszönhetjük, amit **Aristophanes** korában – s azóta is – *parabázis*nak neveztek. A parabázis különben a komédia kitüntető szerkezeti vonása, a tragédiában általában nem találkozunk vele. Amikor a *Szentivánéji álom* mesteremberei egy tragédia előadásakor folyamodtak parabázishoz, nem volt más hátra, mint hahotázni. Miről van szó? A költő, vagy a görögöknél a kórus, esetleg egy a színész kilép a játékból, a közönséghez fordul, kéri, hogy nézze el a darab gyenge pontjait, hogy ne vegye komolyan a tragikus fordulatot, legyen türelmes. Bele is szólhat a szereplők cselekedeteibe, helyreigazíthatja azokat, változtathat a történeten stb. A romantikusok – elsősorban **Schlegel** és **Tieck** – fel akarták újítani a parabázis gyakorlatát a modern komédiában, s Tieck ezt a *Csizmás kandúr* című darabjában és másutt meg is tette. A filmkomédiában is találunk számos példát a parabázisra, hogy csak Woody Allen *Csillagpor* című filmjét említsem.

Az, hogy Jancsó Miklós és **Hernádi Gyula** többször megjelennek a filmen, hogy beszélgetnek róla, meg sok mindenről, ami benne történik, hogy az egyes szereplők szót váltanak a rendezővel és ingerkednek vele, nem magamutogatás, mint ezt egyesek gondolnák, hanem hozzátartozik a parabázis technikájához. S ebben az esetben ez nem pusztán technika – egy jó komédiában sem az –, hanem a filmnek a reprezentációhoz való kettős, azaz kritikus és ironikus viszonyának a kifejeződése.

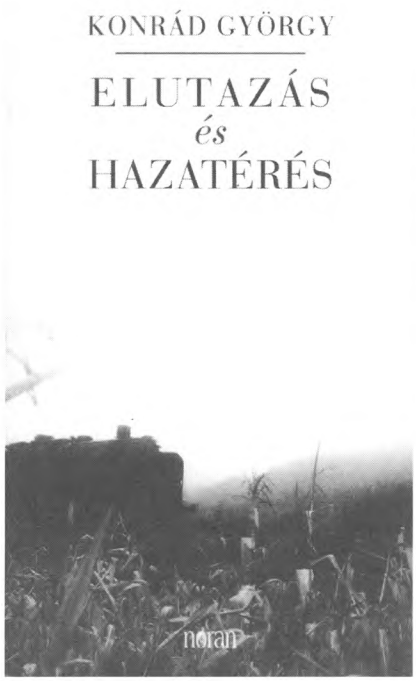
A filmet nézve az ember hangulata sokszor megváltozik. Néha elfog az undor, a torkunkba szorult történelem okozta hányingerérzés. Azután elragad a nevetés, egyrészt a keserű nevetés, mely hamar torkunkra forr, aztán meg a felszabadult nevetés a hazug szentimentális, ostoba filmek, hitek, emberek paródiájának láttán. Végül pedig a mégis mindig ott bujkáló emberi melegségen érzett meghatottság. Ebben a filmben, mely általában kemény, van, nem is csak egy csipetnyi érzelgősség is, különösen a szerelmi történetekben, de hát ez is hagyomány. Ki látott már Chaplin-filmet érzelgősség nélkül?

Aztán pedig örülünk magának a filmnek, a két bohóc – Kapa és Pepe – komédiázásának, Jancsó kifogyhatatlan ötletességének, **Nádas Péter** szövegének, **Grunwalsky Ferenc** operatőri munkájának. De, ami a legfontosabb, legalábbis számomra, hogy egy igaz filmet láttam, mely képes arra, hogy feladja a nézőnek a leckét.

Helyettük

(Konrád György: Elutazás és hazatérés, Noran könyvkiadó 2001, 161 oldal, 1490 forint)

Mnemnoszüné nem alszik, sose pislog, minden tekintet számontartatik.
(Tóth Krisztina)



Konrád György legutóbbi regényének címe azt sejteti, hogy az elutazás és a hazatérés nem csak szó szerinti értelemben történik majd meg ezeken a lapokon.* Szó szerinti értelemben egy berettyóújfalusi testvérpár, Konrád Gyurika és nővére 1944-es életmentő pesti utazását jelenti, majd a hazatérést Berettyóújfalura. Hiszen az út metaforája egyike a legrégibbeknek kultúránkban, tudjuk, hogy az út, amelyet a regényhősök megtesznek, mindig belső út is. Itt például, mint egy rendes nevelődési regényben, a felnövekedésé. „Örültem, hogy jön a vonat. A vagonfolyosó ablakából visszanézve már csak a gőzmalmot és a református templom tornyát láttam, aztán semmit sem. Valami befejeződött. Ma úgy mondanám, hogy a gyerekkor. (57) Annyiban nem rendes ez a nevelődési regény, amennyiben a nevelődés szembesülés a halállal, ráadásul nem a sorsszerű, hanem az esetleges halállal. „Tartós adomány tizenegy éves korban megismerni azt..., hogy bármikor megölhetnek." (78) A „hazatérés" toposza legalább ennyire régi, azonban mivel az utazás korántsem tipikus, a hazatérés már nem tűnik problémamentesnek. Sem szó szerinti, sem metaforikus értelemben. Az első hazatérés alkalmával kiderül, hogy az út nagyobb volt, mint sejteni lehetett, nemcsak Berettyóújfaluból Pestre, még csak nem is egyszerűen a gyerekkorból a felnőttkorba vezetett, hanem egy összeomló világot hagyott hátra, ahová nincsen visszatérés. A régi ház lakhatatlan. „Az egész házban a padlástól a pincéig mindenütt csak a szemét és a mocsok, a padlón széttaposott könyvek, fényképek... Kezdtük felfogni, hogy ami volt, az már nem lesz soha." A ház, a haza lakhatatlanná vált, nem lehetett többé hova hazatérni. Ezért nem tudott Konrád Gyurka dolgozatot írni arról, miért szereti a hazáját. Ha nincs meg az otthon, ha nincs hely, ahonnan elindultam és ahova visszatérhetek, ha történetemnek nincs kezdete, akkor immár „én" sincs. A múltat szakadék választja el a jövőtől, és múltam olyanná válik, mintha tükörben nézném. Más dimenzióban van, soha nem férhetek már hozzá. Így, ilyen idegenként köszönti a lakásban megmaradt egyetlen tárgy, a háromajtós rokokó szekrény tükrében önmagát Konrád Gyurka, harmadik személyként. „Néztem az épen maradt tükörben csodálkozó arcomat, álltam a megalázott halmazban, a honvágy csúfságában, és biccentettem annak a kis figurának, aki lám, így hazatalált." (133) A múlt megmaradt rekvizitumai, nyomai csak önmagunktól való elválasztottságunkat mutatják, a betemethetetlen szakadékról tanúskodnak. Mindez a szemlélődés folyamán tudatosodik, hiszen a mondat elején még sajátjaként gondol az elbeszélő tükörképére (arcom), de lelkiállapotáról (csodálkozás) már csak a tükörből értesül, a tükörben látott arcon veszi észre, végül, az én és tükörképe elválnak, a tükörkép lesz az, aki hazatért, akiről idáig olvastunk. A hazatérés illúzió, tükörkép pusztán. A hidat, ami a gyerekkorból a felnőttkorba vezetett, felégette a tűz, amelyben elhamvadt Berettyóújfalu zsidó lakossága. A hazatérés nem lehetett sikeres.

„Semmi sem volt igazi, itt voltunk Berettyóújfalun, itt voltunk Berettyóújfaluban, és mégsem voltunk otthon." (133) A múltat nem sikerül birtokba venni, ezért kell újra és újra megkísérelni az átkelést a tükrön, ezért tér vissza folytonfolyvást később a regény elbeszélője. Mert a múlt végérvényesen elégett ugyan, de éppen ezért lezárhatatlanná vált. Kizökkent az idő. És tudjuk, míg a kizökkent időt helyre nem tolják, addig a kísértetek nem nyughatnak. Ezért, hogy noha minden véget ért, noha semmi sem ugyanaz, az emlékképek változatlanok, állandóak és közeliek. „Még nem tudtam, csak éreztem, hogy nem lesz semmi se. De ha behunytam a szemem, régi mozgásokat ismételtem..." – írja az elbeszélő arról az időről, amikor elindultak haza. Később is ezt teszi, miután megismerte az igazságot. Képtelen elszakadni a gyerekkortól:

„Legelső emlékeimtől fogva ugyananak érzem magamat, és nem másnak, nem gyerekesebbnek azt a lényt, aki ötéves korában kerékpáron elmerészkedik a Berettyó-hídig, és belenéz a folyóba..." (6–7) Később: „Máig hallom a cselédlányok énekét, beszédét." Ez a fordulat – máig hallom – arra utal, hogy a beszélő számára érzéki tapasztalatként van jelen a múlt, olyan erővel, mintha még megtapasztalható, hallható lenne. Jelenként. És valóban jelen van a múlt, nem zárulhat le. A szellemek szólnak hozzánk. A kis Konrád számára ez akkor válik nyilvánvalóvá, amikor hazatértükkor rájönnek, hogy rajtuk kívül egyetlen berettyóújfalusi zsidó gyerek sem maradt életben. Egyszer az egyik férfi, akinek meggyilkolták a gyerekeit, azt kérdezi az elbeszélőtől. „Tudod, hogy a többiek helyett élsz?" (124) Az elbeszélő ekkor hírmondóvá, tanúvá válik. Az ő hazatérésének egyetlen lehetősége ez a regény. Az, hogy elmondja a halottak történetét.

Amikor elindulnak Budapestre, a Konrád gyerekek elköszönnek ismerőseiktől: „Jött a velem egyidős unokahúgom, Vera is. Fogsz írni? Hova?" Erre a naiv kérdésre keresi az olvasó is végig a választ, egész addig, míg – elég hamar – ki nem derül, hogy Verát 11 évesen Ausch-

* Erre mutatott rá Pályi András és Károlyi Csaba is. Pályi András, Elutazás és hazatérés, Beszélő, 2002. január, és Károlyi Csaba, A hazalátogató író, Jelenkor, 2002. 7–8., 841–5.

witzban elgázosították és elégették. De a kérdés megmarad. Ha Auschwitzba nem, akkor hová lehet írni. Fogsz írni? – kérdezi Vera Gyurkát, és a kérdés után több mint fél évszázaddal megszületik a válasz. Fog, ha nem is Verának, de róla és érte. A berettyóújfalusi zsidó temetőben sétálgató író még megtalálja egyik kései hazatérése alkalmával nagyszülei sírhelyét. „Még áll mindkettejük embermagasságú, fekete gránit sírköve, a berettyóújfalui, elhagyatott, rommal benőtt zsidó temetőben, ahová évtizedek óta nem temetkezett senki. Az egész zsidó közösség, mintegy ezer ember eltűnt a faluból, amely azóta kisváros lett... A második világháború végén a temető körül is heves harcok zajlottak, de ezeket a gránitoszlopokat a golyók meg sem karcolták, és ha le nem döntik őket, ott fognak még állni sokáig." (17) Ettől a pillanattól, e mondat leírásától kezdve valóban nem. A zsidótemető és a teljes újfalusi zsidó hitközség immár mítosszá lett, átmentődött ebbe a könyvbe, most már fizikai meglététől függetlenül semmilyen veszély nem fenyegeti. A szerencsés véletlenből, hogy nem érték a sírokat a golyók, mítosz lesz akkor, mikor leíratik, szükségszerűség, és valóban, többé az újfalusi zsidók emlékének nem árthat a golyó. Ez abból is látszik, hogy most, miután az író megtette unokatestvérei és nagybátyjai szellemében azt, amit megtehetett, a „valóság" többé nem őrzi, nem kell, hogy őrizze a zsidó közösség és az elbeszélő gyerekkorának emlékét. „Betemették a Kállópatakot, eltűnt a kert, ahol a meggyfák között futballoztunk, el a diófa is az ablakom alól, sőt az ablakom is eltűnt, mert befalazták és a zsidó templom továbbra is vasraktár." A történet véget ért, az író hazaért és a szellemek megnyugodhatnak. Olyan sírkövet kaptak fizikailag nem létező sírkövük helyett, amilyet csak adni tudott a helyettük élő író-elbeszélő: a történetüket. Az író-elbeszélő elutazásával ért véget először a gyerekkor, hogy aztán folyvást kísértsen, és most a hazatéréssel érhetett véget végképp. Immár nem lenne lehetséges, mint a könyv elején, a dió- és meggyfának, valamint a zsinagóga fényeinek jelenidejűvé tétele. „A gyerekkor helyén ott maradt a hiány, egy kibeszéletlen és talán kibeszélhetetlen történet". (149) Ebben a pillanatban, hogy a történet végére ért, a zsinagóga és a kert fái elmerültek a távoli gyermekkorban, átköltöztek az író emlékeiből művébe.

Heine azt mondta egyszer, hogy a zsidók hazája a Tóra. A könyv őrzi a földet, Ciont és Jerusalajimot. Ahogy a Tóra őrzi a szétszóratás előtti és a megváltás utáni hazát, Jeruzsálemet, úgy őrzi az *Elutazás és hazatérés* a szétszóratás és a fogság házát, a hazát a szétszóratásban – Berettyóújfalut. (Ami az én olvasatomban szinekdochként viselkedik, kicsinyítve magában foglalja a világ összes falucskáját, ahol zsidók éltek '44 előtt, számomra az én családom különböző ágainak lakhelyeit: Lábatlant, Devecsert és Dunaalmást. Immár nemcsak Salamon templomára, de ezekre a településekre is emlékezni kell. Minden magyar faluban és kisvárosban ott kószálnak a szellemek, minden magyar faluban és kisvárosban található egy – **Márton László** regényének címét kölcsönvéve – *Árnyas főutca*. A holtak talán megnyugodhatnak, de mi – az Auschwitzot túlélő emberiség, hiszen mindannyian Auschwitz túlélői vagyunk – soha nem nyughatunk. Az árnyak története nem azonos az árnyak életével. Soha többé, tartson bármedig még az emberiség földi története, soha többé senki nem fog tudni elszámolni azzal, hogy Verát 11 évesen elgázosították. Egyetlen nemzedék sem teheti meg, hogy zavartan le ne hajtsa a fejét a kérdésre, hogy hová fogunk írni neki, nekik. És egyetlen nemzedék sem spórolhatja meg magának, hogy ezt a kérdést feltegye.) Az elbeszélő nem bízhat meg a Gondviselésben: „Mert ha a sorsok ura akarta is az én életbenmaradásomat, miért nem akarta a többi gyerekét is, akik semmivel sem voltak bűnösebbek nálam. Nem lehetek olyan bőkezű, hogy Verát, Gyurit, Katit, Jutkát, Babát, Jancsit, Gabit, Icát, Sarolta nénit, Dolfi bácsit, Giza nénit, Náci bácsit, Ilonka nénit, Pista bácsit, Margit nénit, Béla bácsit, Gyula bácsit és a többieket odaadjam a teljes enyészetnek." Ezért át is veszi szerepét a tökéletlenül működő Gondviseléstől, menti, ami menthető. A történet, amit hallunk, mitikus. Erre rögtön az elején, a család történetének felvázolásakor figyelmeztet minket az elbeszélő. „Apai nagyanyám, Gottfried Karolina, az elbeszélések szerint, kedvesen jóhumorú, gömbölyded néni volt." (16) Később is gyakran épülnek bele mítoszok a család és Gyurkáék történetébe. Mítoszinak tűnik a nagyszülők sírkövének sérthetetlensége az előbb már elemzett szövegrészben. Az apa, az elsőszülött fiú megszületésére hosszan kell várni, majd születése után a József nevet kapja, mint Jákob és Ráchel elsőszülött fiúgyermeke. Szintén elkényeztették, mint szentírási előképét. **Gottfried Karolina,** az édesanya „Józsikát matrózblúzba és lakkcipőbe öltöztetve vitte" a szentmártoni kocsmába apjáért, ahogy József is szép, tarka ruhájában ment ki a mezőre testvérei közé. A falu gyerekei közül csak az elbeszélő, nővére és két unokatestvérük menekül meg, azok, akik elhagyják a falut, nem maradnak a szülői házban, épp úgy, ahogy Mózes és Jézus menekült meg. Egy nappal azután, hogy elmennek, megkezdődik a deportálás. A visszatérés a faluba pedig éppen hat napig tart, „utazásunk hetedik napján érkeztünk meg az állomásra". A hetedik nap a megérkezésé, a megnyugvásé. Még akkor is jelentéses ez a szám, ha később kiderül, megnyugvásról, hazatérésről szó sincs. Az elbeszélő elmondja, hogy mennyire szerette gyermekkora Széderestéit, azokat az estéket, amelyeken az apák elmondják az ősök történetét gyermekeiknek. „Áprilisban, Széderestén átjött (ti. a nagypapa – V. Gy.) Nagyváradról Berettyóújfaluba, és nálunk ő olvasta föl az én kérdéseimre (mert a legkisebbnek kell kérdezni) a válaszokat a Haggadából. Adott nekem egy mozaikdíszes, cédrusfa borítású könyvet, amelyet a kivonulás ünnepén kell felolvasni. Van a Haggadában néhány rajzos ábrázolat is, többek között négy figura: a Harcos, a Kereskedő, a Tudós és az Együgyű, aki kérdezni sem tud. Nekem nagyon tetszett ez az Együgyű, aki kérdezni sem tud, de nagyapám azt mondta, hogy ez egyáltalán nem illik rám, mert én szüntelenül kérdésekkel nyaggattam." (15)

Mi már tudjuk, mire volt jó az, hogy Konrád Gyurka olyan sokat érdeklődött a mítosz és elmesélése iránt. Az ő feladata lesz beteljesíteni az emlékezet, az elbeszélés parancsát. El kell mondani, hogy ők, Vera és mind a többiek itt jártak a világon, itt voltak velünk, amíg kisgyermekkorukban gázzal meg nem fojtották és el nem égették őket. A zsidó nép egyiptomi tartózkodása egy elutazás (József testvéreinek elutazása) és hazatérés (kivonulás) története volt. Berettyóújfalura, a diaszpórabeli hazába a legtöbben nem tértek vissza. Csak most, árnyként, Konrád segítségével. Mert „Mnemnoszüné nem alszik, sose pislog, minden tekintet számontartatik". Immár – hála Konrádnak és Mnemnoszünének – az övék is.

Vári György

Egy magyar zsidó író számvetése

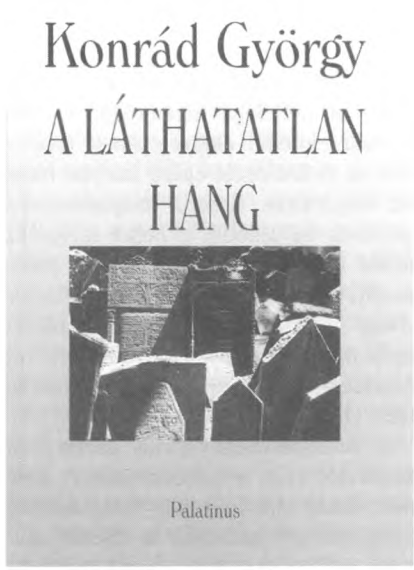
(Konrád György: A láthatatlan hang. Zsidó tárgyú elmélkedések. Palatinus Könyvkiadó, 1997, 258 oldal, 1100 forint)

1. A kötet felépítése

Konrád György gyűjteményes kötete, *A láthatatlan hang* alcímének tanúsága szerint – *Zsidó tárgyú elmélkedések* –, a kötetben szereplő írások az *elmélkedés* műfaji kategóriájába tartoznak (azaz *beleillenek* ebbe a kategóriába), valamint *zsidó* vonatkozásúak. Ez a formai és tartalmi szempont adhatott okot arra, hogy közös kötetben jelenjenek meg a szerző részben már korábban, más gyűjteményekben kiadott írásai.[1]

Konkrét rendezési elvül a kötetben a kronológia szolgált, az 1985-től 1997-ig terjedő időszakban keletkezett 20 *elmélkedés* ugyanis többnyire megírásuk idejének rendjében követi egymást. Kivételt csak az *Október idusán*, az *Októberi emlékezés* és a *Biharban* című elbeszélések képeznek, amelyek elrendezésében, szoros tárgyi-hangnembeli összetartozásuknak köszönhetően, fontosabb szempontnak bizonyult a történetek belső ideje, mint keletkezésük időpontja. Így ezek egymást követően helyezkednek el a kötetben, kissé megbontva ezzel a külső kronologikus szerkesztési elvet. Ezt a három írást később Konrád némi módosítással, címmel rendelkező státusától megfosztva az *Elutazás és hazatérés* című önéletrajzi regényébe emelte be.[2]

Az írások koherenciáját, egymásra épülését hivatott továbbá az az eljárás is kifejezni, hogy a könyv kisebb, számokkal jelölt egységekre van felosztva. A számozás a kötet elején kezdődik, folyamatos, újabb írás esetén ott folytatódik, ahol az előzőnél abbamaradt, az egész kötetre kiterjed. Egy-egy *elmélkedés* terjedelemtől függően 13, de akár 30-nál több egymással szorosabban összetartozó, számozott egységből is állhat, a kötet összesen 375, sorszámmal ellátott szegmentumot tartalmaz.



2. Az írások keletkezési helye és ideje

A kötetben lévő írások bő egy évtized alatt keletkeztek, többnyire itthon, Magyarországon, néhányuk, legalábbis fragmentumaikban, Izraelben. Konrád alkotásai esetében általában, de különösen e reflexív-elmélkedő szövegek értelmezésekor nem szabad elvonatkoztatnunk azok konkrét politikai-társadalmi hátterétől. Nem vonatkoztathatunk el tehát attól a ténytől sem, hogy nem akármilyen volt ez a tíz év Magyarországon, illetve Kelet-Közép-Európában. Ezek az írások a rendszerváltás körül (egynegyed részben még azt megelőzően), zömében az új társadalmi berendezkedés időszakában születtek. Ez az időszak volt az, amikor a hirtelen megváltozott gazdasági, külpolitikai, társadalmi, ideológiai helyzetben mindenkinek ki kellett alakítania a személyes életstratégiáját a fönnmaradásért: meg kellett fogalmaznia a helyét (az identitását), és kijelölnie az irányt, amerre haladni akar. Ez az öndefiníció óhatatlanul együtt járt a múlttal való szembenézéssel, a múlt feldolgozásával, az anyagiak és eszmék viszonylagosságának a felismerésével és újraértékelésével.

Amit Konrád megírt ebben a kötetben, az az egyéni számvetésnek, identitásdefiníciónak a dokumentuma – a társadalom felől. Azaz: a társadalomban cselekvő, a társadalomért mint író és értelmiségi cselekvő létértelmezése, létfelfogása a megváltozott politikai helyzetben.

Konrád a „mélyreható szellemi önvizsgálatot" (*Az önvédelem etikája*, 1985; 15. o.) a zsidóként létezés szemszögéből, zsidó identitása megfogalmazásával végzi el.

3. Egy gondolati irány – négy megközelítési mód

A kötetet alkotó elmélkedések, reflexiók, esszéisztikus gondolatsorok ugyanazon tárgy köré rendeződnek, amelyet – az írások természetéből adódóan kérdésfölvetések formájában – a következőképp lehetne meghatározni: mit jelent a szerző számára saját zsidósága?, mit jelent ez a holokauszt?, mit jelent az, hogy magyar zsidó?, melyek a zsidóság lehetséges útjai?, mit jelent magyarnak és zsidónak lenni itt és most?, lehetett volna-e másképp alakítani a történelmet más magatartás, fellépés esetén?, mik a magyar-zsidóság lehetőségei az új történelmi helyzetben, az új társadalmi struktúrában?

A kötet e kérdésfölvetések megválaszolási kísérleteinek négyféle modelljét kínálja.

Az első, a kötet alaptónusát kijelölő modell lényege, hogy a történelmi múltra, és az abból kifejlődött aktuális jelenre tekint. Ide tartoznak: *Polgár vagy alattvaló*, *Mutasd a szemed*, *Magyar-zsidó számvetés*, *Tartós várakozók*, *Se tilalom, se kényszer*, *Zsidók hármas útja*. Ezekben az írásokban a szerző alapos elemzésnek veti alá a múltbéli történéseket (mint előzményt) és az éppen adott magyar politikai-társadalmi helyzetet (és esetlegesen összeveti azt az európai vagy kelet-közép-európai viszonyokkal). Kiemelt jelentőségűek a rendszerváltás előtt íródott szövegek, hiszen bennük az ábrázolás mentes a kötelező ideológiai stilizáltságtól.[3]

Jellemző vonása ennek a modellnek, hogy a történelmi-társadalmi valóságot jeleníti meg, például: „Zajlanak a világban a transznacionális folyamatok. (...) A légkör Európa keleti felében elég zavaros." (*Polgár vagy alattvaló*, 1985; 13. o.) A történelmi tények – jellemzően – a zsidóságra gyakorolt hatásuk szempontjából is vizsgálat tárgyává válnak: „Mivelhogy mindig is volt egy kisebbség, amely tett valamit a fenyegetett embertársaiért, (...) igazságtalan túlzás volna azt állítani, hogy nincsen

semmi keresnivalónk Közép-Európában." (*Mutasd a szemed*, 1985; 29. o.) A zsidóság helyzetéből kiindulva fogalmazódik meg a rendszer bírálata: „szocialista országban is emelkedhet állami rangra az anticionizmussal álcázott antiszemitizmus", és ugyancsak ebből a perspektívából szemlélődve jut el a szerző a zsidók Rákosi-érában betöltött szerepének elítéléséig: „Az életben maradt zsidók nem elhanyagolható hányada antifasiszta lendületében eszköze lett Sztálin politikájának." (*Mutasd a szemed*, 27. o.)

A rendszerváltást követő írásokban a múltfeldolgozás – az aktuálpolitikai helyzetjelentés – és a zsidóság esélyeinek latolgatása séma sokkal „felszabadultabban" jelenik meg, merészebb asszociációkkal, nagyobb terjedelemben.

A *Magyar-zsidó számvetés* (1989) a kettős identitás fogalmát járja körül, az önazonosság magától értetődő summázataival: „Magyar vagyok és zsidó vagyok. (...) Eszembe sem jut egyik részemet igazinak, a másikat nem igazinak tartani." (99. o.) Mindeközben a két „közösség", a két „nép" együttélésének minőségét, távlatait mérlegeli, a későbbi hangnemhez képest még alapvetően optimistán: „A demokratikus átalakulás keresztény és zsidó magyaroknak társadalmi és nemzeti érdeke." (93. o.)

A *Tartós várakozók* (1993) egy konkrét kérdésre adott konkrét válasz elméleti keretébe illesztett visszajelzés: a kirajzolódó politikai erőviszonyokról, a lehetséges stratégiákról. A megközelítés és a hangnem már kevésbé derűlátó, a szerző a hosszú távú várakozás pozícióiról, feltételekről beszél: „Ha (...) alkotmányos demokrácia lesz, ha az állam viszonya az egyénekhez és a kisebbségi csoportokhoz liberális lesz, (...) akkor a zsidók maradnak." (121. o.) A szöveg jól dokumentálja a felocsúdást a rendszerváltás kezdeti optimista-euforikus lelkesedéséből: „Ilyenkor jön az aggodalom a széteséstől, a bomlástól, és jön a vád, hogy ezért a csapásért az ördögi bomlasztó felel." (123. o.)

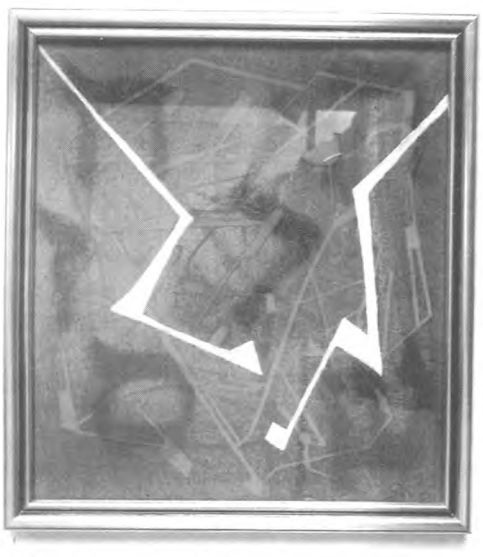
A *Se tilalom, se kényszer* (1993) az alkotmányos demokráciák szabadságfogalmát definiálja kimerítően. A szabadság elméleti alapvetésének kiváltó oka az elvárásoktól eltérő irányba haladó folyamatok keserű megtapasztalása, erről tanúskodik a néhol rezignált, néhol ironikus, általában nagyon határozott, és éles hangú argumentáció: „Hogy a kényszerítő eszközök törvényes monopóliumával (...) az állam ne élhessen vissza: erre való a demokrácia." (149. o.)

A rendszerváltás körüli személyesbizakodó, majd a demokrácia első éveinek kissé kiábrándult, számonkérő hangvételével szemben a *Zsidók hármas útjá*ban (1995) a szerző megkísérel elvonatkoztatni a szubjektumtól.

A tárgyilagos hangon létrehozott szöveg letisztult fogalmakkal operál. Ennek az átgondolt fogalmiságnak, objektivitásra törekvésnek kettős motivációja lehet. Egyfelől: az aktuális jelen. A szöveg megírásának idejére ugyanis már stabilizálódik a demokratikuš fejlődés Magyarországon, áttekinthetőbbek a politikai-gazdasági alternatívák, egyértelműbb a „jogi-kulturális" értelemben vett nemzet fogalmának preferálása a „vallási-faji" nemzeteszmével szemben. Ez a kulturális-politikai-társadalmi miliő, az előre haladó modernizáció feljogosít egy racionálisabb látásmódra.

Ugyanakkor nem elhanyagolható a szöveg megírásának intenciója sem. Ez a szöveg egy jeruzsálemi előadásra íródott (vagy lett kiválasztva), funkcióját tekintve beszéd a világ össz-zsidóságához. Érthető tehát a tisztán elemző-kifejtő indíttatás, valamint a témaválasztás. Ebben a beszédben tudniillik a zsidók, a világ zsidóságának potenciális útjait vázolja fel a szerző, hangsúlyozván az egyetemességet és azt a megszorítást, hogy ezek az utak *definíció szerint* a zsidóság útjai, magyarán, hogy a rendszer nem számol olyan eshetőséggel, amelynek vége az asszimiláció.[4]

A zsidóság történetének feleleventése után a logikusan felépített gondolatmenet eljut a három út beazonosításáig. Az első az ortodoxia: „a szokások (...) állandóságának akarása a változó idő hívásaival szemben". A második a „nemzeti modernizáció, a magát megvédeni képes, szuverén zsidó nemzetállam". A harmadik út a diaszpórazsidóság „szekuláris individualizmusa", amely a „gazdasági, tudományos és művészi" teljesítményeket adja a „környező és egyetemes kultúrának" (*Zsidók hármas útja*, 1995; 231–232. o.). A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy egyszerre több út is járható, a döntés nem kizárólagos érvé-



Szirtes János: Szombat



Szerényi Gábor: Pó nitman (Itt van elrejtve)

nyű, de elköteleződni egyformán nem lehetséges.

Az első modellnek kétségkívül ez a legjobban megformált darabja, a történelmi-társadalmi kitekintés itt szoros összhangban van a zsidóság helyének pontos meghatározásával.

A második modellje, kontextusa a kötetnek, amelyben az alapvető kérdések megjelennek, a koncentráltan holokausztémájú írások. Auschwitz a kötet szinte valamennyi írásában felmerül, de ezekben a szövegekben elsődleges vagy kizárólagos tárgyként.

Az alábbi írások tartoznak ebbe a csoportba: *Levél a buchenwaldi koncentrációs tábor egykori foglyaihoz, A beszédtől a vagonig, Október idusán, Októberi emlékezés, Biharban.*

A *Levél a buchenwaldi koncentrációs tábor egykori foglyaihoz* (1993) és *A beszédtől a vagonig* (1994) rokon szövegek, amelyekben a szerző a náci gépezetet működtető mechanizmusokat veszi szemügyre. A mechanizmus vizsgálata törvényszerűen magával hozza a bűnfelelősség, együttműködés-ellenállás fogalmainak a tisztázását, a lélektani indítékok megragadásának a szükségességét, a gyűlöletbeszéd szerepének, súlyának a megítélését: „Kinek a bűne? Azé, aki magára veszi. Ugyanaz az államgépezet működött a német megszállás után, mint annakelőtte", „nem a szív mélyén lakozó gonosz volt a tettes, hanem a nyelvezet és az általa okozott elbutulás" (*A beszédtől a vagonig*, 157–159. o.).

Ezeknek az írásoknak hangsúlyos üzenetévé válik az egyébként másutt is megfogalmazott konklúzió, nevezetesen, hogy a náci haláltáborok a „milliós nagyságrendű gyerekölésben" különböztek minden más haláltábortól (*A beszédtől a vagonig*, 160. o.). És ehhez hasonló nyomatékkal, a szöveg kiemelt helyén jelenik meg a zsidók áldozati szerepének elmarasztalására vonatkozó megállapítás: „Egyvalamit azonban a zsidók is megtanultak 1944 katasztrófájából. Azt, hogy a marhavagonba nem kell szófogadóan beszállni" (*A beszédtől a vagonig*, 161. o.), a holokauszti számvetésnek, önvizsgálatnak mintegy végkövetkeztetéseként.

Az *Október idusán* (1993), *Októberi emlékezés* (1994) és a *Biharban* (1993) című elbeszélések téma szerint feltétlenül ebbe a modellbe tartoznak, hangnemüket, stílusukat, sőt műfajukat tekintve azonban kissé különböznek ettől, illetve a kötet talán valamennyi írásától. A holokausztra való emlékezés ezekben az írásokban ugyanis vallomásszerű, a szerző egy viszonylag szűk intervallumot átfogva, kronologikusan jeleníti meg az egyes szám első személyben elbeszélt eseményeket. E három elbeszélés kötetbe szerkesztésével összetetté és sokszínűbbé válik az írásokban megjelenő gondolati tartalom.

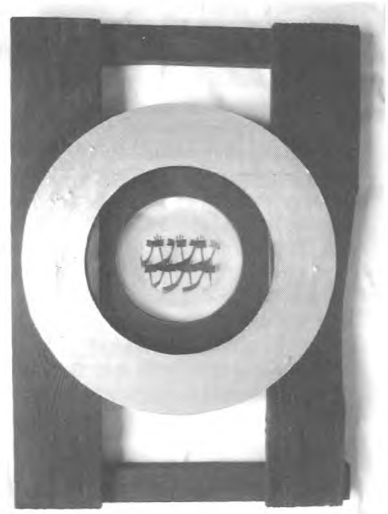
A kötet harmadik modellje az Izrael-tárgykör. Ez a *Jeruzsálemi gondolatok*, a *Sivatagi vágyak* és a *Peregrináció* című írásokat foglalja magában.

Ebben a szövegkörnyezetben a szerző a nemzetállam eszméje, a diaszpóralét, a zsidó fundamentalizmus és az izraeli–palesztin viszony obligátumai mentén elemzi a múltat és jelent, és fogalmazza újra identitását. Az elemző-feltáró szövegrészletek naplószerű kiegészítésekkel, útleírásokkal, úti élménybeszámolókkal váltakoznak.

„Akár cionista egy zsidó, akár nem, éreznie kell, hogy Izrael állama vele is összefügg", fogalmazza meg a *Jeruzsálemi gondolatok*ban (1986; 30. o.). Meg is nevezi ennek a követelésnek a lényegét: Izrael egy zsidó számára potenciális menedék, az állam a létében garancia a zsidók életben maradására. Ez az eszmefuttatás egyúttal azt is jelenti, hogy a zsidók a puszta létezésükkel folyamatosan igazolják Izrael államának legitimitását. A rendszerváltás előtti években határozottan és nyíltan állást foglalni Izrael mellett, enyhén szólva merész és nemkívánatos dolog lehetett.

Izraelben lenni annyit jelent – az elmélkedések legalábbis erre engednek következtetni –, mint kinek-kinek szembesülni saját zsidóságával mint létformával, a diaszpórazsidónak szembesülni döntése okaival, tudniillik hogy mit jelent neki az önként választott otthon, miért mond nemet Izrael államra mindaddig, míg szabadon teheti meg azt. Izrael tehát egyszersmind lelkifurdalásként is realizálódik.

Jellegüknél fogva ezek az írások bővelkednek a tömör, tételszerű megállapításokban, axiómákban: „A zsidó fundamentalizmus legerősebb érve a többi nép zsidóellenes fundamentalizmusa" (*Jeruzsálemi gondolatok*, 40. o.), „A hagyomány őrzése nélkül semelyik nép nem létezhet" (*Peregrináció*, 1995; 209. o.) stb. Gyakran ambivalens gon-



Gergely Nóra „Ayn" képépítmény



Fehér László: Kotel

dolattöredékek jelzik a szerző ambivalens érzéseit: „Előáll valami nacionalista-vallási fundamentalizmus, egy elszánt zsidó partikularizmus, amely rossz szemmel néz az európai zsidó univerzalizmusra." Majd másutt: „Az európai kultúrának aligha voltak szenvedélyesebb szeretői a zsidóknál." (*Jeruzsálemi gondolatok*, 46–47. o.)

Ez a kettős, egyrészt megértő-belátó, ugyanakkor mégsem támogató látásmód – mint politikai hozzáállás – az Izrael politikáját taglaló szöveghelyeken is érződik. Mivel azonban ő maga is értelmiségi, akiknek a szerepét ebben a konfliktus-kezelésben különösen fontosnak tekinti („Az értelmiségiekre felelősség nehezedik mind a zsidó, mind pedig az arab oldalon." – *Sivatagi vágyak*, 195. o.), nemcsak kritikai észrevételeket tesz az állapotok bemutatásakor, hanem egyfajta jövőképet is vázol a konfliktus megoldására – „Lehet, hogy a vége Izrael–Palesztina államszövetség lesz, amelynek közös fővárosa Jeruzsálem?" (*Sivatagi vágyak*, 197. o.) –, igaz ugyan, hogy csak kérdésföltevés szintjén.

A negyedik modell a vallás, a judaizmus kontextusa, illetve tágabb értelemben a biblikus és a morális keret. *Az önvédelem etikája*, a *Deus semper maior*, a *Mondatok a zsidó-keresztény megbékélésről*, a *Margináliák a tízparancsolathoz*, a *Sabbatai Zevi – Messiás? Szélhámos? Művész?*, valamint a *Dávid megközelítése* című írások alkotják ezt a csoportot.

Az identitást ebben a szövegkörnyezetben a szerző a vallás irányából járja körül. Azért lényegi ez a nézőpont, mert zsidóságdefiníciója egyértelműen rendelkezik a vallásfaktorral. Ezek az írások tehát azt mutatják be, hogy mit ért a szerző a vallástényezőn, ő maga hogyan integrálja a vallás elemeit saját identitásába. Már önmagában az a tény is jelzésértékű, hogy noha a szerző saját magát nem vallásosként állítja be, hány szövegben foglalkozik direkt módon a zsidó vallással, vagy általában a vallásokkal.

Ezek az írások különfélék. Némelyek közülük a zsidó vallás egy-egy meghatározó alakjával foglalkoznak, és rajtuk keresztül világítanak meg a zsidóság szempontjából fontos eszméket. Ilyen például a *Margináliák a tízparancsolathoz* (1990), amelynek tárgya Mózes, illetve a szövetség. Ebben az elmélkedésben éles megvilágításba kerül az ábrázolási tilalom és a kinyilatkoztatás, a kötet címadó szinesztéziája. A szerző egyetemes érvényűnek fogja fel a „láthatatlan hangot", a tízparancsolat, fogalmazza, „az a transzkulturális minimum, az a hordozható erkölcsi üzenet, (...) ami más néven, más fogalmazásban minden kultúrában fölmerül" (*Margináliák a tízparancsolathoz*, 108. o.).

Hasonló a struktúrája a *Dávid megközelítése* (1997) című írásnak, amelyben a kiválasztottság, a felkent király, az Úr és kiválasztottja viszonya és ezzel összefüggésben az Istennel folytatott dialógus ideái kerülnek az elmélkedés középpontjába. A Dávid-történet újramondása során olyan horderejű kijelentések születnek ez ideákkal kapcsolatosan, mint: „Nem irtatott ki egészen a nép, amely az Úr és az ember közvetlen beszélő viszonyát próbálja makacsul gyakorolni." „Az Úr szemmel nem látható, de hangként a lelkünkben hallható." (*Dávid megközelítése*, 247–248. o.)

Míg tehát az 1990-ben keletkezett írásban a „láthatatlan hang" még a minden egyes emberben létező lelkiismeretnek a szava, addig a kötet utolsó darabjában, az említettnél évekkel később megjelenő szövegben már kifejezetten a zsidóságra vonatkoztatott, vallási természetű entitás.

„Az örökkévalóban az eszemmel is tudok hinni" kijelentésben megvallott hit tehát (*Deus semper maior*, 1984–1988; 66. o.) a vallásszabadság évei alatt egyfajta vallásgyakorlattá fejlődik, az identitás megtalálásában a vallás eleven tényezővé válik. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a „zsidó tárgyú elmélkedések" főcíméül éppen e vallási tartalommal bíró – az Örökkévalót helyettesítő – metaforát választja a szerző.

4. Írói számvetés

Konrád György többféle megközelítéssel vall, állít, kérdez, vitatkozik zsidó témájú írásaiban. Mindegyik modell – a történelmi-társadalmi, a holokauszti, az Izrael állami és a vallási szövegkörnyezet – hangsúlyos, a komplex identitás megtalálásában, az egyéni számvetés készítésében nélkülözhetetlen tényező. A kötet szellemiségét talán a történelmi-társadalmi határozza meg leginkább, már csak az ezt kitevő szövegek terjedelme folytán is.

Természetesen ezek a modellek nincsenek élesen elválasztva egymástól, időnként összekeverednek, ahogy Konrád munkáiban általában is megfigyelhető a műfaji határok szétfeszítése, átlépése.[5]

Nem vonatkoztatható el azonban a szerzőtől az író attitűdje, bármelyik modellről legyen is szó. Elég, ha végigtekintünk a köteten, a szövegszinten tetten érhető írói megnyilvánulások után kutatva, és olyan szerkezeteket találunk, mint „politikai artikuláció", „nacionalista frazeológia", „antiszemita retorika", „korrekt párbeszéd", „vallási dialógus", „zsidóellenes közhelyek", „visszataszító eufemizmusok", „klisé", „elvont fogalmi kép" stb.

Ezek a nyelvvel kapcsolatos jelzők, sőt esetenként nyelvtani kategóriák szervesen beépülnek a gondolatmenetbe, *A beszédtől a vagonig* mondanivalója szinte evidenciaként hat.

A nyelvi argumentáció természetessége a szövegekben a nyelvvel dolgozás, a nyelvből élés természetességét, a szerző íróvoltának evidenciáját feltételezi.

Ő maga így vall a nyelvhez való viszonyáról a kötet egyik kulcsfontosságú helyén: „És mivelhogy zsidó létemre hagyományosan szóban élő és a szóbeli kinyilatkoztatásra figyelő nép fia vagyok, hogyan is ne töltene el érzéki élvezettel ez a nyelv, a magyar, amelyen az öntudatom testet ölt? Hogyan is lehetnék közömbös a nyelv iránt, amely a lelkem teste, és mindazok iránt, akikkel ezen a nyelven otthonosan beszélek?" (*Magyar-zsidó számvetés*, 72. o.)

Konrád György identitásának hogyan is ne lenne magától értetődő része írói mivolta, a nyelvben létezés és alkotás?

Koltai Nelli

Jegyzetek

[1] Az egyes írások korábbi megjelenéséről lásd Komoróczy Géza, „Egy magyar író, aki történetesen zsidó: A Hanukka könyve", *Élet és Irodalom*: 41. évfolyam, 51/52. szám, 1997. december 5.; 5. o. (a könyv bemutatóján elhangzott beszéd írott változata).

[2] Konrád György, *Elutazás és hazatérés. Önéletrajzi regény*, Budapest, Noran, 2002.

[3] Nem véletlen, hogy betiltották műveinek kiadását. Konrád György csak 1988 után kaphatott hivatalosan nyilvánosságot.

[4] Ezért nem fogadható el Polonyi Péter cikke Konrád-kritikaként (Polonyi Péter, „A zsidó identitásról", *Mozgó Világ*: 24. évfolyam, 1. szám, 1998. január; 121–123. o.). Polonyi ugyanis nem a Konrád-szöveggel szemben sorakoztat fel érveket, nem is veszi figyelembe annak irodalmi szándékoltságát. Polonyi Péter Konrád Györggyel, pontosabban egy-egy kiragadott gondolatával vitázik, amelyhez természetesen joga van, de fontos hangsúlyozni, hogy az érvelés igazságtartalma a Konrád-műtől függetlenül, csak saját kontextusán belül mérhető.

[5] A mi esetünkben elég arra gondolni, hogy bizonyos szövegek megférnek ebben a kötetben is mint önálló elmélkedések (*Október idusán*, *Októberi emlékezés*, *Biharban*), és abban a kötetben is, amelyet maga a szerző kategorizál tisztán szépirodalmi műfajként.